

ქართული
ქართული მემკვიდრეობა

Меничины из Квемо Картли

Women of Kvemo Kartli

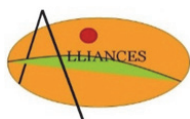

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

MercyCorps

„აღიანსები ქვემო ქართლი“ მიზნად ისახავს მესაქონლეობის სექტორის განვითარებას ქვემო ქართლის სამ მუნიციპალიტეტში. პროგრამა ხორციელდება შვეიცარიის განვითარებისა და თანამშრომლობის სააგენტოს მხარდაჭერით, „მერსი ქორფსი – საქართველო“-ს მიერ.

Alliances Kvemo Kartli is a Swiss Development Cooperation funded market development programme implemented by Mercy Corps Georgia working in the dairy, beef and sheep value chains in Dmanisi, Tetritskaro and Tsalka municipalities of Kvemo Kartli.

www.allianceskk.ge

პუბლიკაციაზე მუშაობდნენ:

ჰელენ ბრედბერი, გალინა პეტრიაშვილი, მაია მოსიაშვილი,

შორენა ლორთქიფანიძე, ნანა ბერეკაშვილი

რედაქტორი: ჰელენ ბრედბერი

ფოტოები: გალინა პეტრიაშვილი, ჰელენ ბრედბერი, ჯემი გრანტი

დიზაინი: ბეკა ბერეკაშვილი

Над публикацией работали:

Хелен Брэдбери, Галина Петриашвили, Майя Мосиашвили,

Шорена Лорткипанидзе, Нана Берекашвили

Редактор: Хелен Брэдбери

Фотографии Галины Петриашвили, Хелен Брэдбери, Джеми Грант

Дизаин: Бека Берикашвили

Team working on the publication:

Helen Bradbury, Galina Petriashvili, Maia Mosiashvili

Shorena Lortkipanidze, Nana Berekashvili

Editor: Helen Bradbury

Photos by Galina Petriashvili, Helen Bradbury, Jamie Grant

Design: Beka Berikashvili

სარჩევი / Оглавление / Contents

ქალები ქვემო ქართლიდან	5
Женщины из Квемо Картли	6
Women of Kvemo Kartli	7
ბაბოიანების ოჯახი სოფელი კუშიდან.	8
Семья Бабоян из Села Куш	14
The Baboyans from the Village Kush	20
ფიქრია, ფანურა და სხვა ქალები კამარლოდან	26
Пикрия, Фанура и Другие Женщины Из Камарло	32
Phiria, Phanura and other Women from Kamarlo	36
ბერძენი ქალი წალკიდან.	42
Гречанка из Цалки	46
A Greek Woman from Tsalka	52
ნაზი ბოლქვაძე და მისი მეგობრები.	58
Нази Болквадзе и ее друзья	66
Nazi Bolkvadze and Her Friends	76
ნათელა არღვლიანის ოჯახი.	84
Семья Нателы Аргвлиани	88
Natela Argyliani's Family	92

ISBN 978-99940-805-4-0

ქალები ქვემო ქართლიდან

თქვენ წინაშეა პუბლიკაცია, რომელიც ერთგვარი მცდელობაა, ქვემო ქართლის მრავალფეროვნება დაგვანახოს. აქ წარმოდგენილია ხუთი ქალის ისტორია, რომლებიც ქვემო ქართლის სხვადასხვა კუთხეში ცხოვრობენ, განსხვავებული ცხოვრების წესი აქვთ, სხვადასხვა კულტურას მიეკუთვნებიან, მაგრამ, ამავედროულად, ბევრი რამ აქვთ საერთო.

ქვემო ქართლი საქართველოში ეთნიკური თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე მრავალფეროვანი მხარეა. საუკუნეების მანძილზე იჭედებოდა ეთნიკური მობაიკა, ბევრი კონგრასიისა და კულტურული განსხვავებულობის თავმოყრა მოხდა ერთ რეგიონში, რომლის შესწავლა, მართვა, თანაცხოვრების მოდელების შემუშავება ადვილი საქმე არ არის. კულტურული, ეთნიკური და ენობრივი განსხვავებები ყოველი ფეხის ნაბიჯზე თვალსაჩინოა - გვხვდება სოფლად და ქალაქად, მთასა და ბარში, საქმის კეთების დროს. გასხვავებულობა ცხოვრების სხვა ასპექტებსაც უკავშირდება. ჩვენი მიზანია, შევქმნათ ქალების ერთგვარი პროფილი, მოვისმინოთ მათი ცხოვრებისეული ისტორიები, ვნახოთ, რა შეზღუდვებს უწესებს ქალებს კულტურა და ეთნიკური წარმომავლობა, რა შესაძლე-

ბლობების წინაშე არიან, როგორ იყენებენ ან რატომ ვერ იყენებენ ამ შესაძლებლობებს და, საერთოდ, აქვთ თუ არა ეს შესაძლებლობები აქაურ ქალებს.

თქვენ გადაგეშლებათ საინტერესო და შთამბეჭდავი ფოტოები, რომლებიც თავად მოგვიყვება სათქმელს. გვინდა, მეტად ჩავიხედოთ აქაური ცხოვრების თავისებურებებში და სიღრმეში ჩავწვდეთ ქალების პრობლემებს იმისათვის, რომ რეაგირების მეტი საშუალება გავაჩინოთ პროგრამიდან გამომდინარე.

თქვენ წინაშეა ისტორია ისტორიებში. თქვენ წაიკითხავთ ჩვეულებრივი ქალების ისტორიებს შრომის, გამძლეობის, გაბუების, შეზღუდვის, ღირსების, პატიოსნებისა და ქალობის შესახებ.

აქ ვერ ნახავთ რიცხვებს და პროცენტებს, ეს არ არის რაოდენობრივი კვლევა. ეს არის ისტორია, რომელიც გვაძლევს საშუალებას, ავკინძოთ აჭარელი, სვანი, აზერბაიჯანელი, სომეხი და ბერძენი ქალის ცხოვრების პროფილი. თქვენ გაეცნობით ჩვეულებრივი ქალების ისტორიებს, რომლებიც ბევრი რამით განსხვავდებიან და ასევე ძალიან ბევრი რამით ჰგვანან ერთმანეთს.

Женщины из Квемо Картли

Суть данной публикации — своеобразная попытка поделиться с Вами размышлениями о многообразии Квемо Картли. Здесь представлены истории из жизни пяти женщин из разных уголках Квемо Картли. Несмотря на различный уклад жизни и принадлежность к разным культурам, у них весьма много общего.

С точки зрения этноса, Квемо Картли один из наиболее пестрых районов Грузии. В течении многих веков складывалась этническая мозаика этого края. Яркие контрасты и культурные особенности уживались веками. Эти особенности проявляются во всех аспектах жизни. Наша цель — создать своеобразный женский профиль, выслушать их жизненные истории, увидеть в чем ограничивает их собственная культура и этническое происхождение, какие у них перспективы и возможности, и вообще, есть ли они. Исследование этих возможностей, управление ими и создание модели их сосуществования — дело нелегкое. Культурные, этнические и языковые особенности во время

совместной деятельности не везде одинаковы — в городе и деревне, в горах и на равнине.

Перед вами откроются интересные и впечатляющие фотографии, которые сами расскажут Вам обо всем. Наше желание — глубже вникнуть в особенности местной жизни и проблемы женщин, чтобы определить дополнительные пути реагирования.

Перед вами истории в историях. В них Вы узнаете о труде, выносливости, табу, ограничениях, достоинствах, чести и женственности обыкновенных женщин.

Вы здесь не найдете чисел и процентов. Данное исследование не отображено в цифрах. Это история, которая дает возможность передать истинный облик аджарских, сванских, азербайджанских, армянских, греческих и местных женщин в КвемоКартли.

Итак, перед Вами истории в историях.

Women of Kvemo Kartli

This publication is an attempt to highlight the ethnic diversity of Kvemo Kartli. It tells the stories of five women living in various parts of Kvemo Kartli; these women have different lifestyles and represent different cultures, but they still have a lot in common. This is their history in stories. Stories of work, endurance, taboos, restriction, dignity, honesty and womanhood. You will not see figures and percentages here; this is not a quantitative survey. These are stories that allow us to build on those figures and percentages and enable us to develop profiles of Ajarian, Svan, Azeri, Armenian, Greek and local Georgian women's lives, to understand their complexities and areas of commonality and to reflect this in our work as a programme. Kvemo Kartli is one of the most ethnically diverse regions of Georgia. Ethnic diversity has developed over centuries and many contrasts and cultural differences have accumulated in

this region; the study and management of these contrasts and differences and the development of models for peaceful cohabitation is not an easy task. Cultural, ethnic and language differences can be seen in every detail of life. Differences are present in rural and urban areas, in highlands and lowlands, in methods of doing business. Our objective in recording these stories was to attempt to create a profile of these women, to listen to them and build the picture of their lives, to understand the effects that culture and ethnic origin have on their lives, to see what opportunities they have and how they use or fail to use these opportunities, if they have them at all.

The photographs help to illuminate the stories serving to deepen the context and our understanding of these women's lives in these stories.

ბაბოიანების ოჯახი სოფელი კუშიდან

ქვემო ქართლში საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობენ სომხები. 2002 წლის აღწერით, ქვემო ქართლში სახლობს 497 530 ადამიანი, აქედან 31777 სომეხია. მათი რაოდენობა ყველაზე დიდია წალკაში – 11 484 ადამიანი (სულ წალკის მუნიციპალიტეტში 20977 ადამიანი ცხოვრობს).

სომეხთა გამოჩენა საქართველოში ყოველთვის უკავშირდებოდა არაბების, თურქ-სელჯუკების, მონღოლების, თურქმენების, ყიზილბაშების, ოსმალებისა და სხვათა შემოსევებს. დამპყრობლების მიერ შევიწროებული სომხები ქვემო ქართლსა და სამცხე-ჯავახეთს აფარებენდნენ თავს. სომეხთა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ჩამოსახლება მოხდა 1828-1829 წლებში რუსეთ-თურქეთის ომის პერიოდში.

სოფელ კუშისკენ მიმავალი დანგრეული გზა ავარიულ ხიდზე გადის. ხიდს უზარმაზარი თრმოები აქვს. სოფელი არცთუ ისე სასიამოვნო სანახავია, თუმცა ბაბოიანების სახლზე ამას ვერ იგვეყ. ეზო მოვლილი, სუფთა და კომფორტულია. სახლში ცხელი წლის გაყვანილობა, გუალეგი და აბაზანაა, ქალაქურად არის მოწყობილი. ბაბოიანები ფერმერები არიან. ლენა, ოჯახის უზუცესი ქალი, მთელი ცხოვრება მუშაობდა ადგილობრივ კოლექტივში. მისი ქმარი აშხარბეკი 1929 წელს დაიბადა. ბავშვობიდან გრაქტორისგად მუშაობდა. მათ სამი შვილი გაზარდეს – მარინა (დაბ. 1960 წ.), მაგვეოსი (1961) და მანველი (1963 წ.).

ლენა ქმარზე ნერვიულობს. აშხარბეკი ავადება. შინ შესულებს დივანზე დაგვხვდა მიწოლილი. ლენა აგურებს უთბობდა და მეუღლეს ფეხებში უწყობდა. მოხუცი ჩივის, რომ მისი შრომა არ ღაფასდა. პენსიაც დაბალი აქვს, ახლა კი ავადება და მკურნალობაც კი არ შეუძლია. ლენა მთელი ჩვენი ვიზიტის განმავლობაში ჩუმად იყო და ცდილობდა, ქმარი გაეჩერებინა. მას თავისი წილი აქვს ოჯახში, თავისი წილი მძიმე შრომის – სამ შვილს ზრდიდა და კოლმეურნეობაში მუშაობდა. ის ფერმას ნოსტალიით იხსენებს. იყო სიხარული და საკუთარი შემოსავალი, ამბობს ის.

მარინა ლენას უფროსი ქალიშვილია. ისიც ასე ფიქრობს წარსულზე. ახლა მარინა კრასნოდარში, რუსეთში ცხოვრობს ქმართან და შვილებთან ერთად. მარინა იხსენებს სოფელს, როდესაც ის იყო დიდი და მხიარული, უფრო საინტერესო. მარინამ ერევანში ჰიდროსამელიორაციო გექნიკუმი დაამთავრა. მთელი ცხოვრება სპეციალობით მუშაობდა. ფიქრობს, რომ კარგი იქნება, რაღაც კოლმეურნეობის მსგავსი ისევ შეიქმნას, სადაც ქალებს ექნებათ სამუშაო. ეს იქნებოდა შესაძლებლობა მათთვის, რომ სახლიდან გასულიყვნენ და საკუთარი შემოსავალი ჰქონოდათ. დღეს ოჯახს აქვს კარგოფილის მეურნეობა, ყიდიან რძეს, ყველსა და კვერცხს ადგილობრივ ბაზარში, რომელიც შაბათობით იმართება. შემოსავალი ბავშვების განათლებისათვის გროვდება. შვილიშვილმა ლენამ, რომელსაც ბებიას სახელი ჰქვია, ახლახან დაასრულა ერევნის პედაგოგიური უნივერსიტეტი. ის 22 წლისაა. იგი კუშში დაბრუნდა. სამსახური ჯერ არ უპოვია. ადგილობრივი სკოლა უკვე დაკომპლექტებულია მასწავლებლებით. მან გადაწყვიტა, ახალი სპეციალობა – თმის სტილისტობა ისწავლოს. მისი განათლება ოჯახს 5000 ლარი დაუჯდა. ეს თანხა მხოლოდ ერევანში

ცხოვრებას დასჭირდა, რადგანაც ლენამ შეძლო, უფასო სექტორზე მოხვედრილიყო. მისი ძმა ოგანესი ერევანშია, ეკონომიკურზე სწავლობს, მაგრამ ფასიან განყოფილებაზე. მისი სწავლა ოჯახს 10000 დოლარამდე უჯდება.

ლენას ვაჟი მანველი ერთადერთია ოჯახში, რომელსაც უმაღლესი განათლება არ მიუღია. სოფელში გრაქტორისგად მუშაობს, როგორც მისი მამა. მისი მეუღლე ნაზიკი მეზობელი სოფლიდან, ნადრევანიდანაა. ადრე გათხოვდა და უმაღლესის დამთავრება ვერ მოასწრო, რასაც დღემდე ძალიან განიცდის. მისი დაჟინება იყო შვილებისათვის განათლების მიცემა. ოჯახში განათლება ძალიან ფასდება. ამ მიზნით თანხის დაგროვება ოჯახში უმთავრესი ამოცანაა. ნაზიკის მეუღლეს თავისი გრაქტორი ჰყავს და შემოსავალიც აქედან აქვს. გრაქტორზე შეკვეთებია, მაგრამ გადახდა ყველას არ შეუძლია. ამას კი მანველი თავის ბლოკნოტში ინიშნავს.

ოჯახში ორი ძროხა ჰყავთ. ოჯახის ძირითადი შემოსავალი კარგოფილია, თუმცა წელს არ გაუმართლათ. ჯერ კიდევ აქვთ დარჩენილი წინა წლის მოსავალი.

ლენა თავის ოჯახთან ერთად • Лена с семьей • Lena with her family © GP

ადგილზე 1 კგ. კარგოფილი 30 თეთრი ღირს, რაც სამჯერ ნაკლებია, ვიდრე კარგოფილის ფასი თბილისში.

მარინა ამბობს, რომ მისი ძმისშვილის მსგავსად ბევრი ახალგაზრდა მიდის სომხეთში ან რუსეთში განათლების მისაღებად. ქართული ენის არცოდნის გამო ისინი ნაკლებად ირჩევენ თბილისის იმისათვის, რომ სწავლა გააგრძელონ. ლენა სიამოვნებით წავიდოდა თბილისში, მაგრამ პრობლემა ის არის, რომ მან არც ქართული იცის და არც რუსული.

ენის არცოდნა სერიოზული პრობლემაა. ძალიან შეზღუდული შესაძლებლობები არსებობს იმისათვის, რომ დასაქმდე სოფელში და არც შესაბამისი ცოდნა არსებობს იმის შესახებ, რა შეიძლება გააკეთო მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის. ასაკოვან ქალებს სურთ რაღაცის გაკეთება, მაგრამ მათი ფანჯარა და წარმოსახვა ვერ სცილდება კოლმეურნეობის ფარგლებს. ახალგაზრდა ქალებს კი არა აქვთ ინფორმაცია, შესაბამისი უნარები და ცოდნა, არც საწყისი კაპიტალი იმისათვის, რომ საქმე წამოიწყონ. სოფელში მხოლოდ ორი მიკროწარმოებაა – მაღაზია და გაბის სადგური. ორივე მამაკაცს ეკუთვნის, ქალები ბიზნესში საერთოდ არ არიან ჩართულნი.

ახალგაზრდა ლენასათვის 22 წლის ასაკში ქორწინების საკითხი აქტუალურია. რადგან სოფელში განათლებული გოგონასათვის შესაფერისი კანდიდატები არ არიან, ბევრი ახალგაზრდა ქალი გოგებს სოფელს და ქალაქში მიემგზავრება ბედის საძებნელად. თუმცა კუშში გრადიციულად ახალგაზრდები ერთმანეთზე ქორწინდებიან. მამაკაცებს შორიდან მოჰყავთ ცოლები, ქალები კი, ძირითადად თანასოფლელებს მიჰყვებიან. ოჯახში ამბობენ, რომ სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფებით დასახლებულ სოფლებს ერთმანეთში კონტაქტები არა აქვთ, არც სამეურნეო სახის. სვანეთიდან და აჭარიდან მიგრირებულების მიმართ მათი დამოკიდებულება არც ისე დადებითია.

ლენას ოჯახი მეგობრული და მშრომელი ოჯახია. მიუხედავად თვითგანვითარებისა და განათლებისა, ახალი თაობის პერსპექტივა მაინც გაურკვეველია. ერთი მხრივ, ოჯახმა ყველაფერი გააკეთა და შეიძლება ითქვას, მსხვერპლიც გაიღო ახალგაზრდებისათვის, თუმცა სოფელ კუშში მათი მომავალი მაინც გაურკვეველია. შესაძლოა, ეს პერსპექტივა სადმე სხვაგან არსებობდეს, მაგრამ არა მათ სოფელში. ამის გაცნობიერების, ცოგა არ იყოს, ემინიათ ლენას და მის მოხუც მეუღლეს.

Семья Бабоян из Села Куш

Армяне проживают в Квемо Картли в течении многих веков. Согласно данным переписи населения 2002 года, численность этнических армян составляет 31 777 человек. Большинство армян, в количестве 11 484 человек, проживают в Цалке (Общая численность населения в муниципалитете Цалка составляет 20977).

Появление армян в Грузии всегда было связано с завоевательными войнами арабов, турков-сельджуков, монголов, туркменов, кизил-башей, оттоманских турков и др. В период Русско-Турецкой войны в 1828-1829 гг имело место несколько миграций армян.

К селу ведет разбитая дорога, через аварийный мост с огромной дырой. Деревня выглядит запущенной, однако двор и дом Бабоянов приятно удивляют ухоженностью, чистотой и комфортом. На кухне у хозяйки горячая вода, есть ванная и туалет, устроенные по-городскому. Это крестьянская семья. Старшая из женщин — мама и бабушка Лена всю жизнь проработала в колхозной полеводческой бригаде. Ее муж, Ашхарабек, 1929 года рождения, с детства, которое пришлось на Великую Отечественную войну, работал в том же колхозе трактористом.

Бабушка Лена находится в подавленном состоянии, потому что дедушка болен. Когда мы посетили

их, Ашхарабек лежал на диване, укрытый одеялом. Ему нездоровилось, и бабушка носила ему горячие кирпичи, чтобы согреть ноги. Он много жаловался на то, что его долгий труд не имеет признания от государства. Пенсия мала, и никто хотя бы словом не поблагодарил его за долгие годы тяжелой работы. Кроме того, он болен, но не имеет возможности лечиться.

В отличие от супруга, бабушка Лена больше молчала и только осторожно старалась остановить поток жалоб мужа. Сама она тоже немало потрудились в жизни. Вырастила троих детей: дочь Марину (1960 года рождения), сыновей Матевоса (1961) и Манвела (1963). При этом работала в колхозе. Как ни странно,

тяжелую работу вспоминает с ностальгией — говорит, что было хорошо и весело, и были свои деньги.

Эту же идею разделяет и дочь Марина, которая со своей семьей живет в России, в Краснодаре. Нам очень повезло, что Марина оказалась в гостях у родителей — иначе нам было бы трудно объясниться. Марина была единственной в семье, кто хорошо владеет русским. Она так же с ностальгией вспоминает прошлое, когда поселок был больше и лучше, а жизнь в нем так и кипела.

Марина закончила в свое время ереванский гидро-мелиоративный техникум и всю жизнь работала по специальности, хотя ближе к пенсии перешла в вахтеры. Она говорит: «Как было бы хорошо, если бы в деревне опять организовали коллективную или государственную ферму. Женщины ходили бы туда работать, для них это как развлечение, и при этом они зарабатывали бы стабильные деньги». «Да как же так, — сомневаюсь я, — ведь они и так слишком заняты по хозяйству! Какое там развлечение». И тут же понимаю, что речь идет, с одной стороны, действительно о

возможности выйти из дому, пойти на работу; с другой — о реальном заработке, когда ты раз в месяц гарантированно получаешь свою собственную (а не семейную) сумму денег и которую можешь потратить по своему усмотрению. Женщины тоскуют не о двойных нагрузках, конечно же; они готовы к компромиссу ради хоть какой-то автономности — платить двойными нагрузками за возможность видеть еще хоть что-то, кроме своей кухни и скотного двора. И главное — иметь собственные деньги.

Конечно, они и так зарабатывают — на картошке, которую выращивают, на молоке, на яйцах, которые выносят на местный субботний базарчик. Однако текущие мелкие доходы копят на большие семейные проекты. Главные среди них — учеба детей. Внучка Лена, дочь Назик и младшего сына Манвела, — один из таких «образовательных проектов».

Лене-младшей 22 года, недавно она закончила Ереванский пединститут и приехала домой, в Куш. Но работы для нее нет, местная школа укомплектована преподавателями, и Лена пока что сидит в родитель-

ском доме. Думает, что делать дальше. Утверждается в мысли переквалифицироваться... в парикмахера. Между тем, ее учеба в Ереване стоила семье, по самым скромным подсчетам, никак не меньше 5 тысяч лари. И это только за аренду квартиры в Ереване — платить за учебу не надо было, Лене удалось поступить на бесплатное отделение. Ее брат Оганес сейчас тоже в Ереване, учится на экономиста, но на платном. Его образование станет семье дороже. По моей просьбе мы с мамой Назик подсчитали приблизительные расходы, в лари. Получилось так: две тысячи в год за обучение плюс полторы за квартиру. Самый минимум — три с половиной тысячи в год. Умножить надо на 4 или 5 лет. Если в институте четырехлетнее обучение, то диплом экономиста обойдется семье Оганеса почти в 10 тысяч лоддаров.

Из троих детей бабушки Лены и дедушки Ашхарабека только муж Назик не имеет специального образования и работает, как и отец, трактористом. Назик — из соседнего села Надревани, она рано вышла замуж и тоже нигде не училась после школы, о чем сейчас сожалеет. Это укрепляет ее желание дать детям выс-

шее образование, к которому все в семье относится очень уважительно. Похоже, что работают они исключительно на это. Откуда же берутся такие серьезные деньги? Муж Назик имеет собственный трактор. Это настоящее средство производства, на нем он зарабатывает, выполняя заказы односельчан. Заказов много, но не у всех есть деньги платить. Самвел все равно работает, а долги записывает в тетрадку. По словам сестры Марины, эта тетрадка уже довольно объемная.

Коров у семьи только две, потому молока на продажу мало. Но зато много картошки. Однако в этом году с ней не повезло — заготовители не приехали, и она лежит в подвале с самой осени. К слову сказать, закупочная цена — 30 тетри за килограмм. Розничные цены в Тбилиси втрое выше. Однако везти ее некому и дорого, вот и пропадает добро. Жалко.

По словам Марины и Лены-младшей, многие выпускники школы стремятся продолжить обучение, уезжают в основном в Армению и Россию. Очень немногие — в Тбилиси, потому что не знают грузинского.

Лена-младшая с радостью поехала бы жить и работать в Тбилиси, но языковой барьер останавливает и ее — она не владеет не только грузинским, но и русским. Это настоящая ловушка для молодежи.

Возможности трудоустройства в селе очень ограничены. Помимо всего прочего, и представления о собственных возможностях. Женщины и хотели бы что-то делать, но фантазия не идет дальше прошлого опыта (коллективная ферма). Они не рассматривают идеи о малом бизнесе, например. Между тем, в селе только два частных мини-предприятия: магазин и автозаправка. Оба принадлежат мужчинам. Женского бизнеса нет вовсе. Безусловно, у женщин, круглосуточно занятых на кухне, в коровнике и огороде, нет времени на абстрактные мечтания. Но молодежь вроде Лены-младшей могла бы придумать что-то новое — выгодное для себя и перспективное для деревни. Если им дать толчок в виде информации и навыков, а потом подкрепить недорогим кредитом.

Женщины говорят, что этнические деревни живут обособленно и мало контактируют даже в быту. Изоляция настолько сильная, что со стороны ка-

жется даже странной. Она усиливается некоторой настороженностью, а порой и неприязнью. Людям, которые живут здесь на протяжении многих поколений, не очень нравятся новые переселенцы из Сванетии и Аджарии.

Учитывая возраст, для Лены-маленькой актуален вопрос замужества. Однако подходящих кандидатур для девушки с образованием и запросами в селе нет, перспективная молодежь уезжает. В Куше принято выходить замуж за своих.

В целом, это работающая и дружная семья, склонная к развитию и образованию. Однако ее будущее проблематично в поколенческом смысле. С одной стороны, она явно жертвует интересами старших поколений в пользу молодого и тем самым все усилия инвестирует в будущее. С другой стороны, это будущее имеет мало шансов в Куше. Образование, которое с таким трудом дает семья молодежи, рискует обесцениться. В лучшем случае, оно имеет шанс реализовать себя в другом месте. Может быть, глубинная печаль деда и бабушки заключается не только в накопленной усталости, но и в подсознательной оценке этого факта.

ლენას შვილიშვილი • Внучка Лены • Lena's Grand Daughter © GP

The Baboyans from the Village Kush

Armenians have been living in Kvemo Kartli for centuries. According to the 2002 census 31,777 out of 497,530 Kvemo Kartli residents were Armenians. The number of Armenians is highest in Tsalka where 11,484 Armenians live, out of a total population of 20977.

The advent of Armenians in Georgia was related to the movement of people during the Arab, Turk-Seljuk, Mongolian, Turkmen, Kizilbash, Ottoman Turk and other invasions. Several major settlements of Armenians took place in 1828-1829, during the Russian-Turkish war.

There is a bumpy road leading to the village of Kush in Tsalka Municipality over a damaged bridge that has a big hole in it. The village appears rather neglected and so it was a nice surprise to arrive at the well-kept, clean and tidy home of the Baboyans. They have hot water in the kitchen and a “city-style” bathroom and toilet. The Baboyans are a family of farmers. Lena, the eldest woman in the family, is a mother and grandmother and worked for the majority of her working life in a field-brigade at the local collective farm. Her husband, Ashkarabek, born in 1929, also worked there as a tractor operator from his childhood.

kharabek was lying on the sofa, covered with a blanket. He was not feeling well and so Lena was bringing warm bricks to place on his legs to make him feel better. He complains that his long-term service has not been recognised by the government. Pensions are low, he added, and no one has even said a word of thanks to him for his many years of hard work. Moreover, he is sick now and cannot afford medical treatment. Unlike her husband, Lena kept silent for most of our visit and only cautiously tried to stop Ashkarabek’s complaints. She herself has had her share of hard work in her life. She raised three children: her daughter Marina (born in 1960) and sons Matevos (1961) and Manvel (1963) and at the same time she worked on the collective

© HB

farm. She remembers the farm work with nostalgia, saying it was good and cheerful, and that she had her own money.

Marina, her daughter is of the same opinion. She lives with her husband and children in Krasnodar, Russia. Marina is the only member of the family fluent in Russian. She also recalls the past with nostalgia when the village was bigger and better and village life was more interesting.

Marina graduated from the Hydro and Land Reclaim Technical College in Yerevan and has always worked in her specialisation although she was moved to reception duties as she got closer to retirement. She thinks it would be great if a collective or state farm is set up in the village again. She highlighted the opportunity once provided for village women to get out of the house and to go to work and earn wages paid every month which would be their own money to be spent as they wished.

Now the family grows potatoes and sells milk, eggs and cheese at the local Saturday market. Any spare income is saved for the education of the children. The granddaughter Lena and her brother Oganez are both recipients of this investment in their futures by their family. Lena, named after her grandmother is 22 years old and has recently graduated from the Yerevan Pedagogical Institute and has returned to Kush. There is no job for her, however, as the local school is already fully staffed with teachers. She is contemplating what to do next and thinking about training to become a hair stylist. Her studies in Yerevan cost her family, at conservative estimates, at least 5,000 Lari. This is only for the rent of an apartment in Yerevan because tuition was free-of-charge since Lena managed to register in the non-paying sector. Oganez, her brother, is also in Yerevan where he is currently a student of economics but he is in the fee-paying sector. His education will cost the family much more. Oganez's four-year degree programme in economics will cost 14,000 Lari — a little less than 10,000 US dollars.

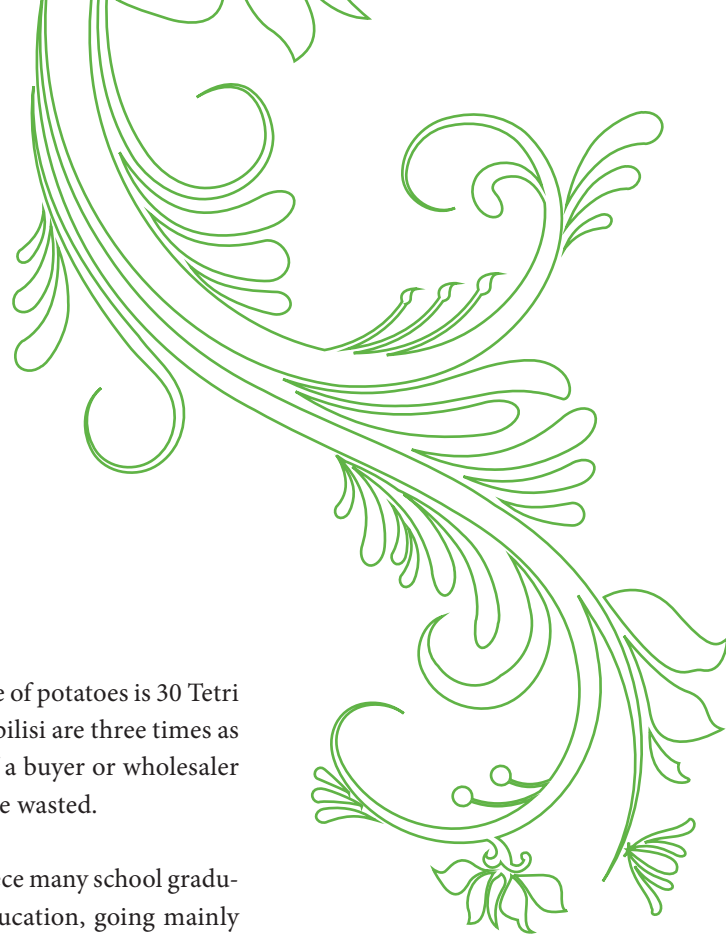
Lena's son Manvel is the only one from Lena's family without a special education and so he works as a tractor operator, like his father. Nazik, his wife is from the neighbouring village of Nadrevani, she married Manvel at an early age and did not continue her education after graduating school which she still regrets. This reinforces her desire to provide her with children higher education which is highly respected by everyone in the family. It seems that they are working exclusively to raise the significant amounts of money required for this purpose.

Manvel has his own tractor and he earns money by fulfilling orders for fellow villagers. There are many orders but not everyone can afford to pay. But Manvel continues to do the work and keeps records of the amounts receivable in a notebook. The family has only two cows and so they do not have much milk to sell. They do, however, have a lot of potatoes. However, this year has not been lucky for the potatoes with buyers not yet coming to the village, so the potatoes are be-

ing stored in the cellar. The price of potatoes is 30 Tetri per kilogram. Retail prices in Tbilisi are three times as high. Unfortunately, the lack of a buyer or wholesaler network means that they may be wasted.

According to Marina and her niece many school graduates strive to continue their education, going mainly to Armenia and Russia. Very few of them go to Tbilisi due to the lack of knowledge of the Georgian language. Lena said that she would gladly go to live and work in Tbilisi but the language problem is stopping her as she speaks neither Georgian nor Russian.

This is a real problem for the young people. There are very limited opportunities for employment in the village and limited knowledge of what could be achieved, for example, in small business. Older women would be willing to do something but their imagination does not go beyond their past experiences on the collective farm. Younger women lack information and the avenues to acquire skills and start-up capital are very limited if not

absent. There are only two private micro enterprises in the village: a shop and a gas station. Both are owned by men. There are no women-run businesses at all. However every week in Kush there is a barter market operates where goods from lower altitudes such as grapes and oil are exchanged via wholesalers for those from the locality such as cheese and as women make cheese and know what is required by the family they are more involved in the barter trade than men.

At 22 the issue of marriage is becoming relevant for young Lena. As there are no suitable marriage candidates for a girl with education, many young women are leaving the village for bigger towns and cities. However, in Kush it is customary for young women to marry fellow villagers. Sometimes, men marry and bring women from far-away places to the village but the women marry local men. However, the women of the family said that ethnic villages have little interaction even in farming. Their isolation is very strong and is intensified at times, by dislike. People that have lived

here for many generations do not like migrants from Svaneti and Ajara.

Lena's family in Kush is a hard-working and friendly one which values and works towards self-development and education of the next generation, although this is a future far from certain. On the one hand, the family sacrifices the interests of its older members in favour of the younger ones and invests all its efforts in their future. On the other hand, this future has little promise in Kush. The education that the family gives to its younger generation through such hard work often can only be capitalized upon if the children move away. Lena and her husband are perhaps deeply concerned not only because of the built up weariness due to the hard work and sacrifice but also because of the subconscious realisation that real opportunities for the young can only be found elsewhere.

ფიქრია, ფანურა და სხვა ქალები კამარლოდან

ქვემო ქართლში მცხოვრები ამერბაიჯანლები თურქულენოვანი ხალხია. მათი წინაპრები სხვადასხვა დროს აქ მოსული დამპყრობლების შთამომავლები არიან. 1926 წელს ჩატარებული აღწერის საფუძველზე მათ “ამერბაიჯანლები” ეწოდათ. ქართლში დამკვიდრებული ამერბაიჯანული მოსახლეობა მიგრანტთა ორ ნაკადს მიეკუთვნება: პირველია XV-XVIII საუკუნეებში ჩამოსახლებული თურქულენოვანი მოსახლეობა, რომელთაც უმძიმესი ფსიქოლოგიური და ფიზიკური სტრესი გადაიგანეს, ვიდრე ახალ ადგილს შეეგუებოდნენ. მეორე ნაკადია მიგრანტები, რომლებიც, ახალ გარემოს შეგუებულები, ცხოვრების პირობების გასაუმჯობესებლად ერთი ადგილიდან მეორეზე გადავიდნენ.

დღეს საქართველოში მცხოვრები ამერბაიჯანული მოსახლეობა 224 606 კაცს შეადგენს. ისინი უმეტესწილად ბოლნისის, დმანისის, გარდაბნისა და მარნეულის რაიონებში არიან თავმოყრილი. მცირე რაოდენობით სახლობენ თეთრიწყაროსა და წალკის რაიონებში.

სოფელი კამარლო უმშვენიერესი გზის, იაგუფლოს ახლოს მდებარეობს. სოფლისაკენ მივყავართ სრულიად დანგრეულ გზას. სოფელი დმანისიდან 8 კილომეტრშია. 2002 წელს, საქართველოს მოსახლეობის ბოლო აღწერის მონაცემებით, სოფელში 713 ადამიანი ცხოვრობს, ყველა ეთნიკური ამერბაიჯანელია.

ფიქრია აბდულაევა ორივე კულგურას ეკუთვნის: მამით ამერბაიჯანელია, ხოლო დედით – ქართვე-

ლი. სოფელში, სადაც არაგვინ ლაპარაკობს არც ქართულად და არც რუსულად, ფიქრია მთარგმნელის როლს ასრულებს. ჩვენი მისვლა სოფელში ერთგვარ სენსაციად იქცა, ჩვენი მასპინძლის, ფანურა ყურბანოვას ებოში ქალები ნელ-ნელა გროვდებიან.

ებოში შეკრებილი ქალები გვიხსნიან, თუ როგორ ამზადებენ კიზიაკს, ეს საწვავია ბამთრისათვის. საქონლის ნაკელს მიწაზე ასწორებენ ერთ ფენად და

ფიქრია აბდულაევა • Пикрия Абдуллаева • Phikria Abdulaeva © GP

ულოდებიან, როდის გახმება. შემდეგ ნიჩბით ანაწევრებენ პაგარა ნაჭრებად. ღებენ ისეთ ადგილას, სადაც მზე მოხვდება და ქარიც გაუვლის, რომ კარგად გამოხმეს მთელი ბაფხულისა და შემოდგომის განმავლობაში, სიცივეების დაწყებამდე.

ქალები იხსენებენ საბჭოთა ფერმების პერიოდს. “ეს კიდეც რა არის! – ამბობენ ისინი, – ახლა უფრო იოლია, ახლა აღარ არსებობს კოლმეურნეობა”. იხსენებენ საბჭოთა პერიოდის საქონლის ფერმებს. “ახლა აღვილია, რომ აღარ არის სახელმწიფო ფერმები. ჩვენ ვმუშაობდით დიდიდან საღამომდე, სახლში დაბრუნებულები კი საოჯახო საქმეებს ვაგრძელებდით. შემოდგომაზე ოჯახებს გვირიგებდნენ 10 გონა კარგოფილს და საჭირო იყო ამ კარგოფილის დაბინავება, გაშრობა, დაგვირთვა, გაყიდვა და ნაწილის ბამთრისთვის შენახვა”.

თუმცა ყველა ასე არ ფიქრობს, ზოგიერთისთვის კოლმეურნეობები უკეთეს დროებასთან ასოცირდება. გულიანო გაჯიყვა 100 წლისაა, თუმცა თვითონ

ამბობს, რომ 112 წელი უსრულდება. “კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის შეხვედრაზეც კი მიმიწვიეს ერთხელ”, – იხსენებს ის. გულიანო მწველავე იყო.

სხვა ისტორიები ქალების ქორწინების საკითხს უკავშირდება. ამერბაიჯანელი ქალები ადრეულ ასაკში ქორწინდებიან. ქეიალა 14 წლის იყო, როდესაც გაათხოვეს. მეზობელ სოფელ საღამალიყში ცხოვრობდა. დაამთავრა დაწყებითი კლასები. ოთხ კლასზე მეტი სკოლაში არც იყო. გათხოვებამდე საოჯახო საქმეებით იყო დაკავებული. “უკეთესი სკოლა რომ გვქონოდა, იქნებ, არც დავექორწინებინე ჩემს მშობლებს ასე ადრეულ ასაკში”, – ამბობს ის. სამი შვილი ჰყავს. ამბობს, რომ არ მისცემს თავის ქალიშვილს 19-20 წლამდე დაქორწინების უფლებას.

ქალიშვილების საკითხი ნამდვილად კრიტიკულია. დედებს არ სურთ, თავიანთი ქალიშვილები ადრეული ასაკიდან შეეჭიდონ ოჯახურ სირთულეებს, მეორე მხრივ კი, ძნელია რამის შეცვლა.

ფიქრია და განდაფი გვაჩვენებენ როგორ ანაწევრებენ კიზიაკს • Пикрия и Гандаф показывают, как режут кизяк • Phikria and Gandaf show how to cut Kiziak © GP

ალიდა ნასიბოვა 42 წლისაა. ის 10 წლის წინ გაშორდა ქმარს. ახლა ერთადერთ ქალიშვილს ზრდის. მისი ყოფილი ქმარი გარდაიცვალა. ალიდა სკოლაში მუშაობს დაწყებითი კლასების მასწავლებლად და ყველაფერს აკეთებს თავისი ქალიშვილის უკეთესი ცხოვრებისათვის. მას დიდი იმედი აქვს, რომ შვილს საუკეთესო განათლებას მისცემს და ამით შეცვლის მის ცხოვრებას.

ფიქრია სოფლის სკოლაში მუშაობს, ქართულ ენას ასწავლის. ამბობს, რომ უმცროს კლასელები უფრო ესწრებიან გაკვეთილებს, ვიდრე უფროსები. მისი ვაჟი ერთადერთია, ვინც სკოლა დაამთავრა და სწავლას აგრძელებს.

სოფლის მცხოვრებლები ხშირად დადიან ბაქოში, მაგრამ არა სასწავლებლად, არამედ ნათესავების მოსახმარებლად და მცირე პერიოდით. საქართველოს შიგნით გადაადგილება ენის არცოდნის გამო შეუძლებელია.

ფანურა ერთი წელია დაქვრივდა. არასოდეს ილიმება, ჩუმად და სწრაფად აკეთებს თავის საქმეს. სცუმრებისთვის ხინკალი მოამზადა გემრიელი არაქუნის საწებლით.

საკნა გაჯიევა ფანურას მეზობელია, ჩვენს გამოშვებებამდე ცოცხალი აღარ მოვიდა და საგზაოდ თავის გამომცხვარ პურს გვაგანს, ფანურა კი – ყველს. აბერბაიჯანელი ქალები ძალიან სცუმართმოყვარენი არიან.

ფანურა ქალიშვილთან ერთად • Фанура с дочерью • Phanura with her daughter © GP

Пикрия, Фанура и Другие Женщины Из Камарло

Азербайджанцы, проживающие в Квемо Картли — это туркоязычный народ, предки которых — завоеватели, прибыли в эти края в разные времена. По данным переписи населения 1926 года их называли азербайджанцами. Миграция азербайджанского населения, поселившегося в Квемо Картли, состоит из двух потоков: 1. Миграция туркоязычных переселенцев в XV-XVIII-ых веках, которые пережили тяжелейший психологический и физический стресс. 2. Мигранты, приспособленные к новой местности, которые поменяли место жительства с целью улучшения жизни.

На сегодняшний день азербайджанское население в Грузии составляет 224 606 человек. Они преимущественно проживают в районах Болниси, Дманиси, Гардабани, Марнеули и в основном в районных центрах. Небольшое количество азербайджанцев проживает также в районах Тетрицкаро и Цалка.

Деревня находится рядом с живописным озером Ягуфло. К селу ведет совершенно разбитая дорога — примерно 8 километров от Дманиси. Во время последней переписи населения в Грузии, которая прошла в 2002 году, село насчитывало 713 человек, все — этнические азербайджанцы.

В их число входит и Пикрия Абдуллаева. Она при-

надлежит к обеим культурам — азербайджанской по отцу и грузинской по матери. В селе почти никто не говорит ни по-грузински, ни по-русски. Пикрия была моим переводчиком, за что ей большое спасибо.

Наш приезд стал небольшой сенсацией в селе — приглашенные Пикрией женщины постепенно подтягивались ко двору Фануры Курбановой.

აზერბაიჯანელი ბავშვი კამარლოდან • Ребёнок из села Камарло • Azeri child from Kamarlo © GP

Сначала они показали двор. Подробно показали, как делают кизяк — топливо на зиму. Коровий навоз сначала выравнивают примерно одинаковым слоем и ждут, пока он подсохнет. Потом его режут лопатой на куски. Складывают на солнечное продуваемое место — здесь он будет сушиться все лето и осень, вплоть до холодов, пока не превратится в топливо. Заготовкой кизяка часто занимаются женщины и дети.

Женщины вспоминают советское время. Сейчас им легче, потому что нет совхоза. Там приходилось работать с утра до ночи, плюс дома. Осенью на семью давали, бывало, 10 тонн картошки — надо было с ней управляться: таскать, сушить, грузить, продавать, убирать на зиму.

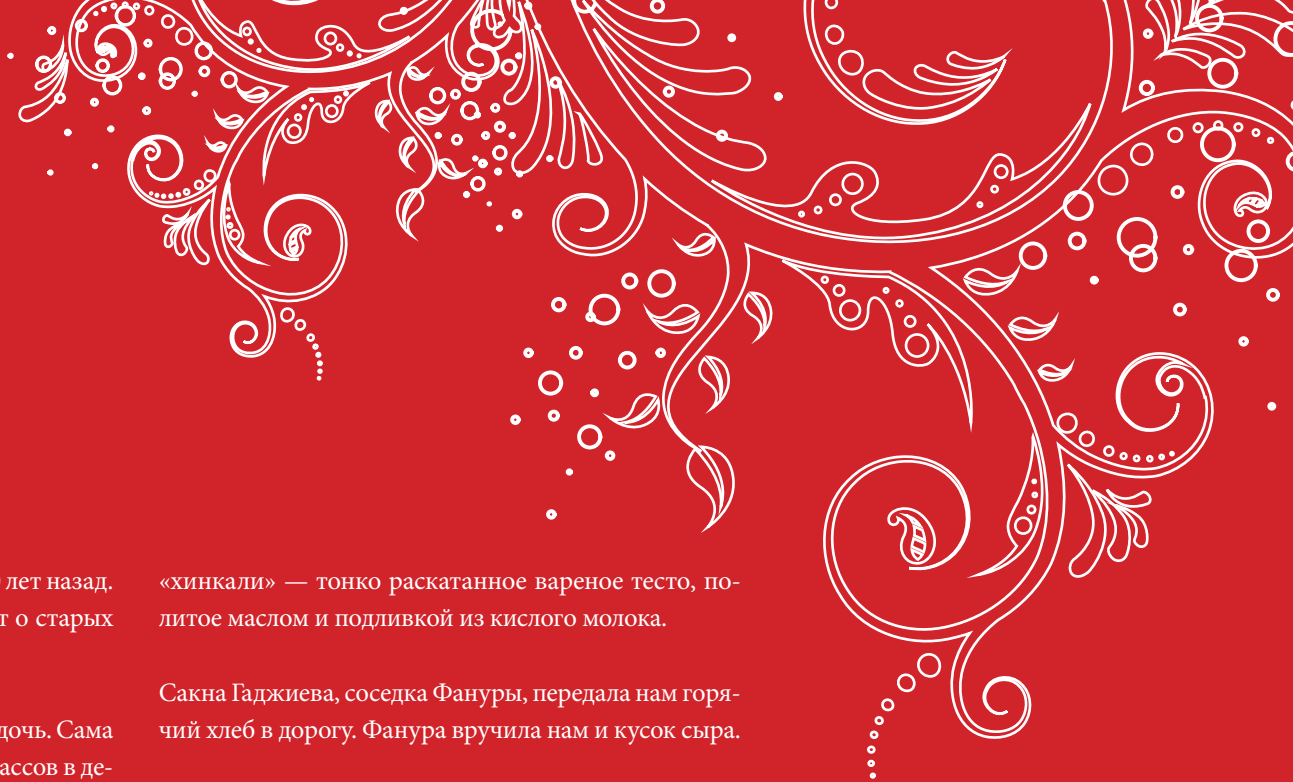
Но некоторые совхоз вспоминают, как лучшие годы. Эту женщину зовут Гулиаз Гаджиева. Говорят, что ей больше ста лет. (Она сама утверждает, что ей 112). Про совхоз говорит: да, это была жизнь. Работали много, но был почет за хорошую работу. Вот меня, рассказывает, даже приглашали в ЦК партии, как передовика производства. Гулиаз работала дояркой.

Женщины разговаривали в доме у Фануры Курбановой. Сначала они старались держаться версии «все хорошо». Подробности проявились постепенно. Из десяти женщин, которые участвовали в беседе: четверо разведены, у половины умерли или погибли мужья или сыновья, две женщины были выданы замуж в 14 лет, причем одна из них похищена.

О раннем замужестве рассказали и другие женщины. Одну из них зовут Хеяла. Правда, ее не похищали, а сосватали. В том же возрасте — 14 лет. Она жила в соседней деревне Саламалик, и там была только начальная школа, в пятый класс ее уже не отдали. Пока не взяли замуж работала по дому у родителей. Она говорит: если бы была у нас школа, может быть, и не выдали бы так рано. У Хеялы трое детей, и она говорит: свою дочь я ни за что не отдам замуж раньше 19-20 лет.

Вопрос о дочерях стоит остро. С одной стороны, мамы не хотят, чтобы дочери жили так же. С другой, видят, как непросто изменить заведенный порядок.

Алида Насибова, ей 42 года, в подробностях рассказала

мне о своем разводе, который состоялся 10 лет назад. До сих пор очень волнуется, когда говорит о старых обидах.

Бывший муж умер, у Алиды единственная дочь. Сама Алида работает учительницей младших классов в деревенской школе и всячески стимулирует свою дочь на учебу. Очень надеется, что благодаря образованию, она сможет изменить свою жизнь.

Довольно часто жители деревни ездят в Баку — но не на учебу, а к родственникам или на заработки. Миграции внутри Грузии мешает языковой барьер, они мало посещают другие районы.

Фанура позирует рядом с траурным портретом мужа, который умер чуть больше года назад.

Она носит траурный платок и почти не улыбается. Фанура подвижная, отзывчивая и открытая. Все делает быстро и безмолвно. Очень старается сделать что-нибудь для гостей, угостить, услужить.

Фанура приготовила для нас еду, которую она назвала

«хинкали» — тонко раскатанное вареное тесто, политое маслом и подливкой из кислого молока.

Сакна Гаджиева, соседка Фануры, передала нам горячий хлеб в дорогу. Фанура вручила нам и кусок сыра.

Азербайджанские женщины очень гостеприимны. Сакна Гаджиева, соседка Фануры, пришла к нам, на минутку, оторвавшись от выпечки хлеба, которой она занималась дома. Она пригласила нас посмотреть, как она печет хлеб, и мы пошли.

Я еще раз благодарю Пикрию Абдуллаеву за перевод и мое знакомство с этими замечательными женщинами.

Phiria, Phanura and other Women from Kamarlo

Azerbaijanis living in Kvemo Kartli are Turkic-speaking people representing the legacy of the conquerors that came to this area at different times. In the 1926 Census they were referred to as Azerbaijanis. The Azeri population that settled in Kartli is comprised of two streams of migrants: 1. The Turkish-speaking population that was resettled between 15th-18th centuries; they went through the heaviest psychological and physical stress before they adapted to the new place. 2. Migrants who moved from one place to another to improve living conditions having adapted to the new environment. Currently the Azeri population in Georgia numbers 224,606. They mainly reside in Bolnisi, Dmanisi, Gardabani and Marneuli districts, mostly in district centers apart from in Dmanisi municipality where there are many Azeri villages. Some live in Tetritskaro and Tsalka districts.

The village of Kamarlo is located next to the picturesque Lake Yaguflo. A worn-down road leads to the village located eight kilometres from the town of Dmanisi. According to the last census in Georgia performed in 2002, the population of the village was 713 people; all of them ethnic Azeris. Pikria Abdulaeva is amongst the village's residents. She belongs to both cultures. She is an Azeri from her father's side and Georgian from her mother's. Azeri is the language of the village. Pikria speaks Georgian and served as the interpreter for our visit. Our arrival in the village caused a stir and the women invited by Pikria started arriving at the home of Phanura Kurbanova.

In the garden the women explained how they make kizyak or fuel for winter. First, cow manure is levelled to the same thickness and is left to dry. Later, it is cut into pieces with a shovel. The pieces are then stacked in a sunny and ventilated place where they will be left to dry through summer and autumn, until the cold weather begins. This process turns the material into fuel. Kizyak is often made by women and children. The women then listed every activity they had performed that day from making bread to tending cattle to putting up wallpaper. Shoes were removed to enter the house.

ფანურა ქმრის პორტრეტთან • Фанура у портрета мужа • Phanura and her husband's portrait © GP

The women recounted their memory of state farms. “Now it is easier, because there are no state farms. We used to work from morning until night and then come home and continue working in the house. In autumn, sometimes they would give ten tons of potatoes to each family and we had to manage this ourselves, carrying them, drying them, loading them, selling them or storing them for winter”. But for others, the state farms are associated with better times. Guliaz Gajieva is over 100 years old. she herself asserts she is 112. “We worked a lot but it was good work. I was even invited into the Central Committee of the Party as a leading worker, once”. Guliaz used to milk cows.

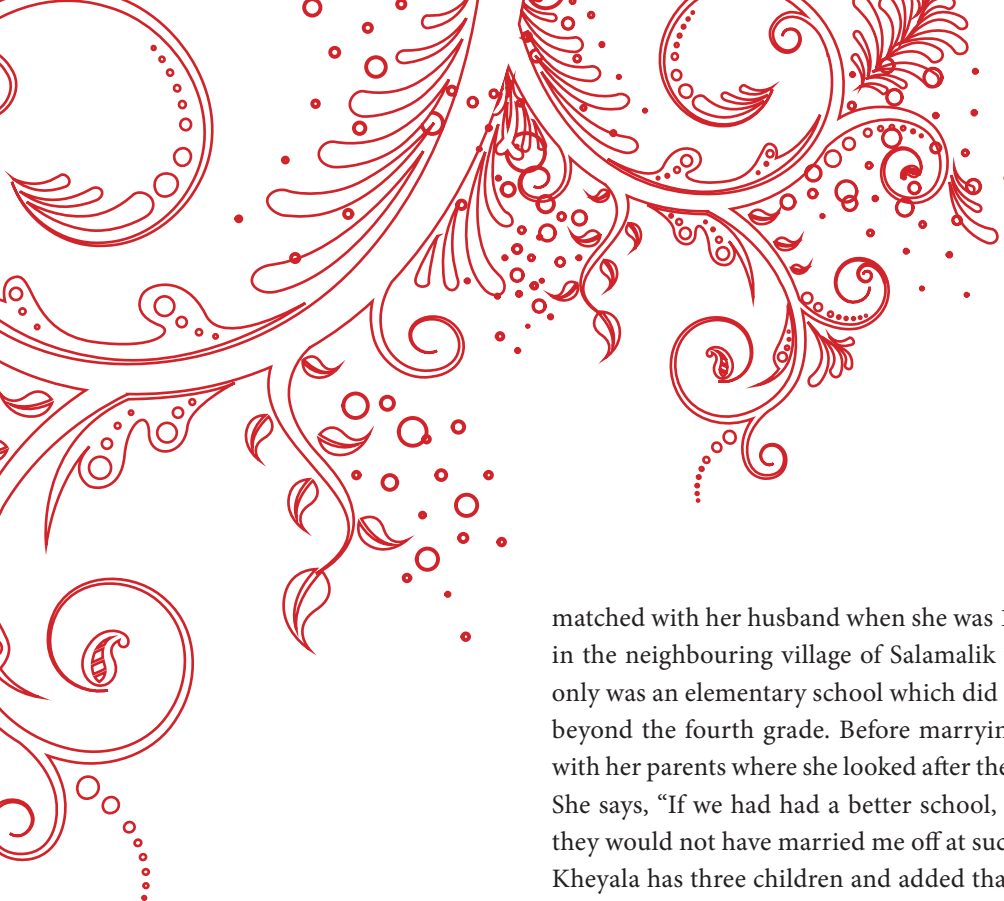
The women were enjoying the conversation. First, they maintained the attitude that “everything is good” and did not talk about problems. Gradually, however, they opened up. Out of the ten women who participated in the conversation, four were divorced, half of them had lost husbands or sons, two women were married at the age of 14 and one of them had been bride-kidnapped.

Often, women are complicit in these kidnappings. Gulazar was kidnapped as a bride for Pikria’s (her now mother in law’s) cousin. She was 14 and the groom was 26. Now Gulazar and Pikria share the same last name and are on good terms with each other, despite Pikria’s involvement in the kidnapping 17 years ago. Gulazar gave birth when she was 17. She had the baby in Baku and told the doctor about the circumstances surrounding her marriage. The Doctor sent a message to the village, saying “one of your young girls was forced into marriage at the age of 14! Take some measures!” The young husband could easily have been brought to justice for the forced marriage but they managed to avoid this through the help of some acquaintances in the right places. “Why didn’t you spare the girl?”, we asked Pikria. “Why?”, she answers. “Now, she has such a handsome husband who is the representative of the rural council”. Gulazar, who was listening, laughed along with the story as well.

The other women related stories of their marriages. Kheyala had not been bride-kidnapped but, rather, was

გულაზარი და ფიქრია • Гулазар и Пикрия • Gulazar and Phikria © GP

matched with her husband when she was 14. She lived in the neighbouring village of Salamalik where there only was an elementary school which did not take her beyond the fourth grade. Before marrying, she lived with her parents where she looked after the household. She says, “If we had had a better school, then maybe they would not have married me off at such early age”. Kheyala has three children and added that three children are enough and that she will not let her daughter marry before she turns 19 or 20.

The issue with daughters is a critical one. On the one hand, the mothers do not want their daughters to have the same lives they did. On the other, they see that it is not easy to change the situation.

Alida Nasibova is 42 years old. She related the hard story of her divorce ten years ago. Alida is now raising her only child, a daughter. Her ex-husband has since died. Alida works as a teacher of the lower grades in the village school and provides every incentive she can to her daughter to study. She has big hopes that she will be able to change her life by getting an education. Pikria

works at the village school as a teacher of Georgian. She says that the attendance of younger students is much better than the attendance of the older ones. Pikria says that her son is the only graduate who is continuing his education in Tbilisi. The majority of school graduates do not continue their studies.

Villagers travel to Baku fairly often, not for education but to visit relatives or for short-term work. Migration within Georgia is hampered by the language barrier which means that they do not travel much to other districts in Georgia. Phanura is a widow of over a year and wears a mourning kerchief and almost never smiles but she is quick, responsive and open and does everything quickly and silently. For her guests she made khinkali which consisted of thinly rolled boiled dough with butter and a sauce made from sour milk with herbs and spices.

Sakna Gajieva is Phanura’s neighbour who came to speak with us briefly before getting back to baking bread at her house. She gave us hot bread for the way back and Phanura gave us some cheese as well. We were very touched by their hospitality, help and openness.

აზერბაიჯანელი ქალი განდაფი • Азербайджанка Гандаф • Azeri woman Gandaf © GP

ბერძენი ქალი წალკიდან

ბერძენთა მცირეჯგუფი აღმოსავლეთ ანაგოლიიდან ჯერ კიდევ 1763 წელს ჩამოსახლა ერეკლე მეორემ. ისინი ახგალის სპილენძის, გყვიის, ვერცხლისა და ოქროს საბადოებზე მუშაობდნენ და ამ საქმის დიდი ოსტატები იყვნენ. შემდეგი ჩამოსახლება 1806-1807 წლებში მოხდა, მომდევნო კი – 1829-1830 წლებში. საქართველოში ჩამოსახლდნენ როგორც თურქულენოვანი ბერძნები, ისე პონგოურ დიალექტზე მოსაუბრე ბერძნები. საბრძოლო მასალებიდან ირკვევა, რომ ყველაზე დიდი ნაკადი ბერძენი მიგრანტებისა სწორედ გემთა აღნიშნულ პერიოდში შემოვიდა საქართველოში და მათი უმრავლესობა წალკისა და თეთრიწყაროს გერიტორიებზე დასახლდა.

ივეგას სრული სახელია ევეგნია ფურცელაძე. მისი ქალიშვილობის გვარია გაბაეროვა. ბავშვობიდან ივეგას ეძახიან. ის წალკის მუნიციპალიტეტის გამგეობაში მუშაობს. ივეგა გაიზარდა თბილისში. დაამთავრა თბილისის კოოპერაციული ინსტიტუტი და მუშაობდა ე.წ. “ცეკავშირში”, რომელიც საბჭოთა კავშირში ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი გაერთიანება იყო.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ივეგას ოჯახსაც შეეხო ყველა ის სიღუჭირე, რაც 90-იანი წლების დასაწყისში დაბატდა თავს დამოუკიდებელ საქართველოს: პოლიტიკური არასტაბილურობა, ეკონომიკური გაჭირვება, ომები. თავიდან ივეგა ქმარზე იყო დამოკიდებული, რომელმაც მოგვი-

ანებით წალკაში იშოვა სამუშაო. ოჯახიც თან გაჰყვა მეუღლეს. ბავშვებს ძალიან გაუჭირდათ შეგუება, მით უმეტეს, რომ ქართული სკოლა მაშინ არ იყო წალკაში, მოუწიათ რუსულ სკოლაში შესვლა. მოგვიანებით, როდესაც ქართული სკოლა გაიხსნა, ისევ ქართულად გააგრძელეს სწავლა. დღეს ივეგას ვაჟი 27 წლისაა, ქალიშვილი – 25-ის. მათ უნივერსიტეტი დაამთავრეს და ორივე ბერძნული და ქართული კულტურის მაგარელები არიან.

წალკაში ივეგამ სამსახური დაიწყო. ქართული ენის მიმართ ინტერესი თანდათან იზრდებოდა. ივეგას ქართული არ იყო სრულყოფილი, მაგრამ ის ბევრს მუშაობდა. ქართული ენის ცოდნის გარდა, ივეგამ გამომამუშავა ორგანიზაციული უნარები და მალე

ამუშავებენ. ღროებითი მეპაგრონეები ოცნებობენ საკუთარ ბინაზე: გამოსყიდვა ან სხვა სახლის შეძენა გეგმაში აქვთ, მაგრამ უძრავი ქონება ძალიან ძვირია წალკაში: 15 000 ევრო ბერძნის სახლის შესაძენად საშუალო ფასია, რაც ადგილობრივი მცხოვრებისათვის ხელმისაწვდომი არ არის. ივეგა უკვე 17 წელია, წალკაში ცხოვრობს და უკვე 5 სახლი გამოიცვალა. დღეს დიდ, ორსართულიან სახლში ცხოვრობს, რომელიც ბერძნულ ოჯახს ეკუთვნის. მიუხედავად იმისა, რომ ის ხელმძღვანელ პოზიციაზე მუშაობს, ფული საკუთარი სახლის შესაძენად არა აქვს.

ივეგა გვიყვება, რომ ხალხი თავისი შრომით არც ისე ცუდად ცხოვრობს. ბერძნები მეცხოველეობით არიან დაკავებული და საქონელი ბლომად ჰყავთ, რაც კარგი შემოსავლის წყაროა. “რაც უნდა უცნაურად მოგეჩვენოთ, ზოგიერთი საბერძნეთში წასულ ნათესავეებსაც კი ეხმარება. იქ ხომ ეკონომიკური კრიზისია”, – ამბობს ივეგა.

სახელმწიფო ენის ცოდნის საკითხი მწვავედ დგას. თუ ქართული არ იცი, ეს ნიშნავს, რომ ვერაფერს მიაღწევ და ერთადერთი გამოსავალი ემიგრაციაა.

რითი განსხვავდება ბერძენი ქალის ცხოვრება რეგიონში მცხოვრები სხვა ქალების ცხოვრებისაგან? ძირითადი განსხვავება ისაა, რომ მათთვის ხელმისაწვდომია ევროპაში მოგზაურობა: თითქმის ყველა ბერძნულ ოჯახს საბერძნეთში ნათესავი ჰყავს, თვითონაც მოგზაურობენ, ნახულობენ ევროპულ ცხოვრებას, რაც ერთგვარ სგაგუსს სძენს მათ. ეს შესაძლებლობა ნამდვილად არ აქვთ სვან და აჭარელ ქალებს.

მეორე განსხვავება ის არის, რომ მათ საკუთარი სახლები აქვთ. ესეც მნიშვნელოვანი უპირატესობაა. სხვა თვალსაზრისით კი, ბერძნები ისევე ცხოვრობენ, როგორც დანარჩენები, მძიმე შრომით სოფლის პირობებში.

ბერძენ ქალებს ყველაზე ნაკლები შეხება და კომუნიკაცია აქვთ დანარჩენ ქალებთან რეგიონში. ბევრი კრიგიკულადაა განწყობილი ჩასახლებულთა მიმართ. ივეგა, როგორც საჯარო მოხელე, ამ პრობლემას კარგად ხედავს. ეთნიკურ ნიადაგზე წალკაში ერთგვარი იზოლაცია არსებობს. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული მცდელობა არის, რაღაც გაკეთდეს ამ პრობლემების დასაძლევად (დღესასწაულები, სპორტული შეჯიბრებები), არსებობს მონოეთნი-

Гречанка из Цалки

Небольшое количество греков было переселено в Грузию в 1763 г. царем Ираклием Вторым, из восточной Анатолии. Переселенные греки работали в Ахтале, на месторождениях меди, свинцовой руды, серебра и золота, и были большими мастерами этого дела. Следующее переселение произошло в 1806-1807 гг и в 1829-30 гг. В Грузию переселились как туркоязычные греки, так и греки, разговаривающие на понтийском диалекте. Из материалов архивов выясняется, что самый большой поток греческих мигрантов переселился в Грузию именно в вышеупомянутый период и большинство из них и ныне проживает на территориях Цалки и Тетрицкаро.

Иветта выросла и выучилась в Тбилиси, закончила кооперативный институт и несколько лет проработала в «Цекавшири» — (Центрального Союза Потребительских Кооперативов Грузии, который был частью мощного объединения в масштабе всего СССР — Потребсоюза). Иветта была скромным работником конструкторского бюро. То время вспоминает с большой теплотой. Говорит, что была единственной гречанкой в большом коллективе и что к ней относились очень тепло. Имея русскоязычное образование, она владела лишь разговорным грузинским. Жизнь заставила ее усовершенствовать это знание, Иветта оказалась хорошей ученицей. Свой дальнейший успех она связывает именно с этим.

Однако первые годы после развала СССР семья Иветты сполна пережила все трудности, связанные с войнами, нестабильностью, дефицитом тепла и денег. Поначалу она, как большинство женщин, полностью полагалась на мужа и занималась лишь семьей и малыми детьми. Муж устроился на работу в Цалке и через несколько лет семья последовала за ним. У детей, которые начали обучение в грузинской школе в Тбилиси, были трудности в Цалке, где не было грузинской школы, и им приходилось учиться в русской. Однако они перешли в грузинскую, как только она открылась. Сейчас сыну 27, а дочери 25 лет, они имеют высшее образование и принадлежат к обеим культурам — грузинской по отцу и греческой по матери.

Иветта — активный человек, и когда дети подросли, начала работать в Цалке. Этому способствовало и то, что в связи с переходом делопроизводства на государственный язык, в регионе сложился большой дефицит кадров, владеющих грузинским. И хотя язык Иветты в то время еще не был совершенным, она интенсивно его изучала. Этот процесс не был целенаправленным — просто семья постоянно нуждалась в зарботке и Иветта бралась за любую работу, которую могла совместить с семьей. А поскольку в Цалке все время была потребность перевода с русского на грузинский и обратно, Иветта много занималась этим. Несомненно, она талантлива в лингвистическом плане, плюс ответственна и работоспособна.

Она была просто находкой для государственных служб, которые переживали лингвистическую потерянность! Однако Иветта была не просто хорошим переводчиком — она имела и свои идеи по улучшению работы. Ее стали приглашать на ад-

министративные должности — в районную больницу, в собес, где она заняла пост заместителя и откуда потом перешла в гамгеоба на должность руководителя администрации.

Ее родовое село — Бешташени, недалеко от Цалки, и она хорошо знала жизнь в регионе. Говоря о прошлом, когда греческая община была довольно многочисленной, Иветта рассказывает о старом укладе. Здесь было несколько заводов — приборостроительный МИОН, фабрика легкой промышленности, выпускающая одежду и обувная фабрика. Население было занято там. Кроме того, мужчины отправлялись на сезонные заработки в другие регионы Грузии и в Россию, а женщины занимались домашним сельским хозяйством, излишки которого шли на продажу и давали хорошую добавку в семейные бюджеты. Жили хорошо, давали детям образование не только в Тбилиси, но и в Москве. У греков были деньги! — говорит Иветта, — и поэтому они рванули на историческую родину, как только

это стало возможным. Миграцию подстегнули открывшиеся границы и разруха на прежнем месте. Помимо прочего, греческая община, не владеющая грузинским, почувствовала себя неуютно в связи с изменением языковой политики.

Сегодня, по некоторым оценкам, 90-92 процента греческого населения покинуло Грузию. Их было больше 22 тысяч, сейчас — 1200 человек. (Сегодня все население Цалки составляет около 23 тысяч). Уехала элита — люди с квалификацией и достатком. Однако многие не захотели рубить корни, оставили дома за собой. Люди хотели возвратиться — к могилам предков, помолиться в православных церквях. К тому же продавать дома было экономически невыгодно — цены на них в пустеющем регионе были слишком низки. С другой стороны, набирала обороты внутренняя миграция, которая вытесняла людей из других мест — Аджарии и Сванетии. Их население мигрировало, спасаясь от лавин и оползней и в поисках более подходящих условий для

ведения сельского хозяйства. Таким образом, в Квемо Картли встретились эти два потока. Были и государственные программы, которые как-то пытались регулировать внутреннюю миграцию. Одна из них помогала экопереселенцам. Государство давало субсидии горцам, пострадавшим от лавин, на эти средства они могли купить дома, иногда добавив что-то от себя. Несколько сотен домов было куплено по этой программе. Однако в большинстве случаев заселение идет стихийным порядком. За пустующими домами приглядывают соседи, которым хозяева оставили ключи и разрешение вселить тех, кто внушает доверие. Ведь дом скучает и разрушается в отсутствии людей! Кроме того, временный жилец сохранит его от посягательств и подремонтирует, если надо. Для переселенца тоже неплохо: хорошее жилье, за которое не надо платить, к тому же с участком земли, который можно засеять.

Договоры в массе своей устные и чисто джентльменские. Кому как повезет! Случаются конфликты,

однако в целом система работает, народное ноухау оказалось жизнеспособным. Хотя и не в состоянии дать стабильность новым жильцам — трудно строить длительные стратегии в недвижимости, владельцем которой являешься не ты. Потому временные хозяева массово мечтают о собственном доме: выкупить этот или заработать на другой. Однако бывшие хозяева, пожив в Европе, уже мыслят тамошними экономическими категориями и так взвинчивают цены, что дома оказываются не по карману местным жителям. Средняя цена за средний дом — 15 тысяч евро. Вероятно, это не так уж много для Европы, но совершенно неподъемно для жителя Цалки.

Сама Иветта здесь уже 17 лет, и за это время поменяла пять домов. Сейчас живет в просторном двухэтажном, который принадлежит греческой семье. Несмотря на то, что она много работает и находится на руководящей должности, денег на свой дом у ее семьи пока нет.

Мы расспрашиваем об оставшихся греческих семьях, Иветта охотно поясняет. По ее мнению, большинство сегодня живут неплохо — благодаря исключительно крестьянскому труду. Греки занимаются животноводством и держат помногу коров. Это дает хороший доход. Как ни странно, многие помогают своим сородичам, уехавшим в Грецию. Здесь кое-что укрепилось — там разразился экономический кризис... Экономические качели раскачивают общину, но в целом, благодаря родственным связям, дают некий баланс. Понятно, что перед оставшимися семьями стоит серьезный вопрос о дальнейшем. Если они имеют детей, то их будущее зависит от языка — либо они усваивают грузинский, либо эмигрируют. В русской школе всё меньше учеников.

Мы старались понять, чем отличается жизнь греческой женщины в регионе от других. Вероятно, основное отличие — это присутствие «европейского окна». Практически каждая семья имеет родственников там — это дает некое превосходство и гор-

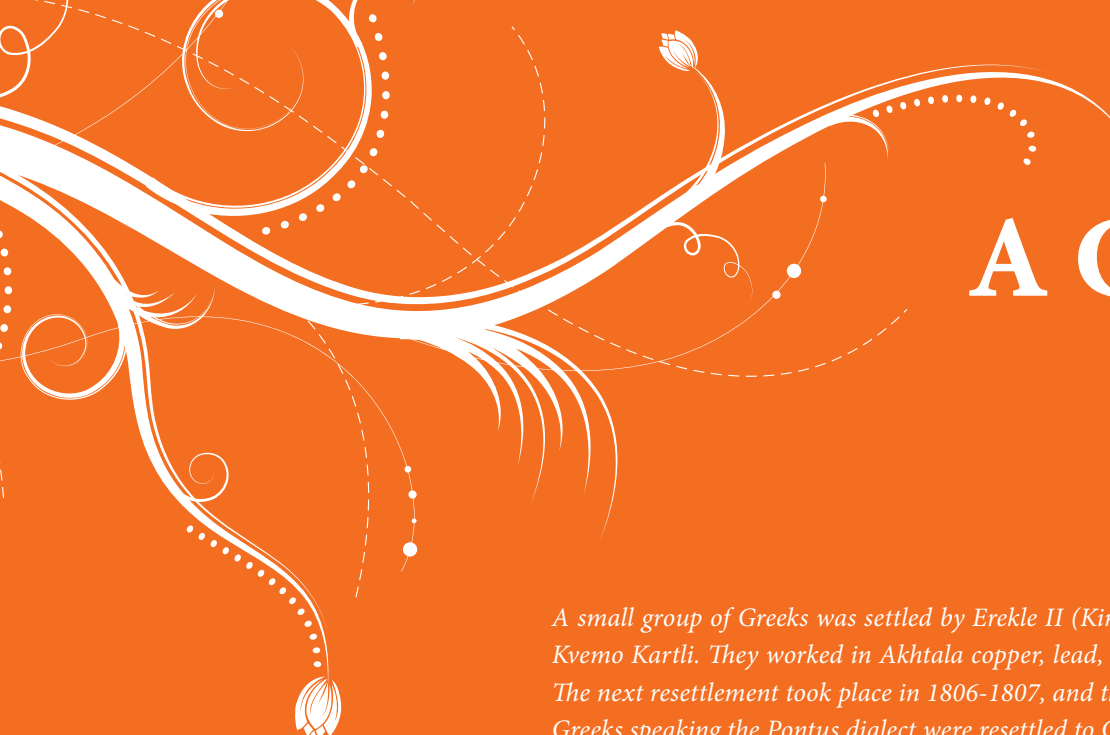

дость, многие навещают своих близких, видят европейский быт. Они могут положиться на их помощь или совет. Конечно, этого лишены сваны или аджарцы.

Вторым отличием является наличие собственного дома — это тоже немалое преимущество. В остальном гречанки ведут тот же образ жизни, что и остальные женщины, — зарабатывают свой хлеб тяжелым сельским трудом. Среди них так же практически нет хотя бы скромных бизнесменов, если под бизнесом понимать более широкое производство, чем просто доение коров или выращивание картошки. Есть пекарня и пара магазинов, но этот бизнес принадлежит не женщинам, а семье, да и эти случаи можно пересчитать на пальцах одной руки.

Несмотря на «европейское окно» (а может быть, благодаря ему), гречанки так же изолированы от женщин других этносов и не склонны к сотрудничеству. Многие критически настроены к переселенцам,

считают их ниже себя по культурному уровню. Такой репутации способствуют и конфликты по поводу домов, которые иногда случаются. Иветта, как государственный служащий, хорошо видит проблемы изнутри. Изолированность населения по этнопризнаку — одна из главных. И если в Цалке власти все-таки стремятся что-то делать с этим (праздники, соревнования, мероприятия для молодежи), то на периферии немало моноэтнических деревень, которые не слишком ощущают, в какой стране они живут. На преодоление этой проблемы нужно время. И нужна динамичная, умная и дружественная людям программа, в которой работали бы настоящие энтузиасты. Несомненно, Иветта — одна из них.

A Greek Woman from Tsalka

A small group of Greeks was settled by Erekle II (King of Kartli and Kakheti in the 18th century) back in 1763 in Kvemo Kartli. They worked in Akhtala copper, lead, silver and gold mines and were highly skilled in this business. The next resettlement took place in 1806-1807, and the following in 1829-1830. Turkish-speaking Greeks as well as Greeks speaking the Pontus dialect were resettled to Georgia. The study of archive materials tells us that the biggest stream of Greek migrants entered Georgia during the aforementioned period and their majority settled in Tsalka and Tetrtskaro areas.

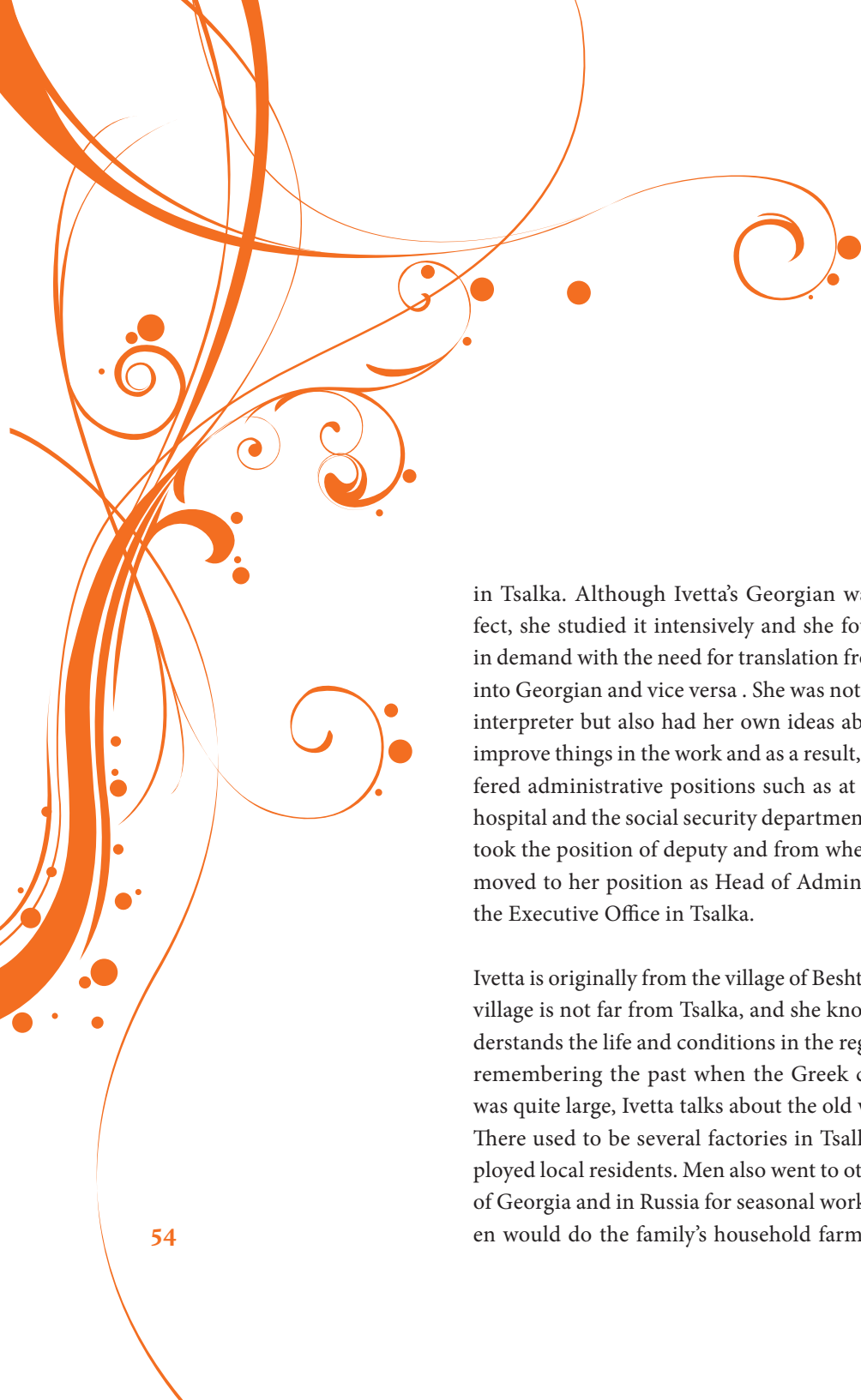
Ivetta grew up and studied in Tbilisi, graduated from a cooperative institute and worked in the Central Union of Consumer Cooperatives of Georgia that was part of a large association across the entire USSR. She recalls those times with warm feelings. She says that she was the only Greek amongst a large staff and that her co-workers were gracious with her. Ivetta had Russian education and could speak conversational Georgian.

During the first years following the breakup of the USSR, however, Ivetta's family suffered all of the difficulties related to the subsequent wars, the instability and the lack of money which this all brought. At first, Ivetta, like the majority of the women of her time, relied on her husband to bring in income and tended to the family and her young children. Her husband

then started a job in Tsalka and, after several years, the family moved there with him. The children, who had started schooling at a Georgian school in Tbilisi, faced difficulties in Tsalka where there was no Georgian school and so they had to learn Russian. As soon as the Georgian school opened, however, they moved there. Her son is now 27 and her daughter is 25. They have higher education and belong to both cultures; Georgian from their father's side and Greek from their mother's side.

Ivetta started working again as soon as her children grew up. Another contributing factor was the change in governmental language policy that envisaged the keeping of official documents in the State language that caused big shortage of Georgian-speaking staff

in Tsalka. Although Ivetta's Georgian was not perfect, she studied it intensively and she found herself in demand with the need for translation from Russian into Georgian and vice versa. She was not just a good interpreter but also had her own ideas about how to improve things in the work and as a result, she was offered administrative positions such as at the district hospital and the social security department where she took the position of deputy and from where she then moved to her position as Head of Administration in the Executive Office in Tsalka.

Ivetta is originally from the village of Beshtasheni. The village is not far from Tsalka, and she knows and understands the life and conditions in the region. When remembering the past when the Greek community was quite large, Ivetta talks about the old ways of life. There used to be several factories in Tsalka that employed local residents. Men also went to other regions of Georgia and in Russia for seasonal work and women would do the family's household farming, selling

excess crops and supplementing household budgets. They lived well and could provide educations for their children not only in Tbilisi but in Moscow as well. "The Greeks had money!" — Ivetta says and that is why they went back to their historical homeland as soon as opportunity emerged. Migration was spurred by opened borders and the destabilization in Georgia during the 1990's. In addition, the Greek community which did not speak Georgian did not feel comfortable about the change of language policy which made Georgia the official language rather than Russian.

According to some estimates, 90-92 percent of the original Greek residents have left Georgia. There were over twenty-two thousand at one time and, now, there are only one thousand two hundred Greeks left (the current population of Tsalka is about twenty three thousand). The elite, those people with qualifications and money, have left. Many of them, however, did not want to cut ties with Georgia completely and left their houses behind. People wanted to be able to go back to

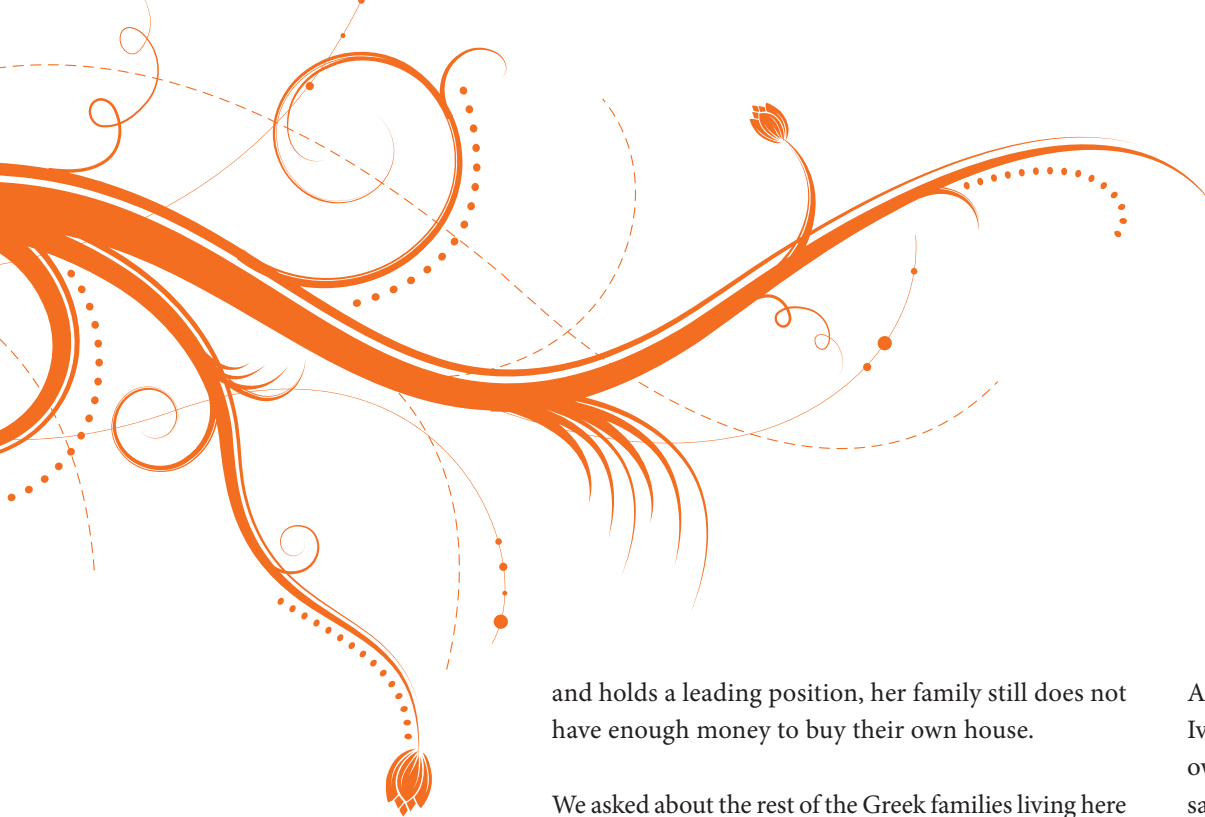
the graves of their ancestors and to pray in Orthodox churches. It was also not advantageous to them to sell their houses because prices in the region, due to the out-migration, were too low.

At the same time internal migration to Tsalka from Ajara and Svaneti was gaining momentum with eco-migration due to landslides and avalanches and the search of more suitable conditions for farming. Governmental programmes were also aimed at regulating internal migration, one of them providing assistance to eco-migrants. The government gave subsidies to the dwellers of mountainous areas who had suffered from avalanches who could then use these resources to buy houses, sometimes supplementing the funding with some of their own money. Several hundred houses in Tsalka were purchased under this scheme. In the majority of the cases, however, the new settlement was performed in an ad hoc manner. Greek leaving Tsalka left the keys their houses with neighbours and gave them permission to let people who were honest

and trustworthy live in their homes. This was mutually beneficial as empty houses would only deteriorate without anyone living in them and land attached to them become unworkable if left uncultivated.

Agreements were mainly informal and conflict is fairly infrequent as the system has benefitted all parties. However there is no long term stability for the new dwellers who cannot invest in long term strategies based on property and land they do not own. Most temporary owners, aspire to having their own houses by buying the houses in which they are living or purchasing another. However, the original owners, perhaps influenced by European prices are asking high prices of about 15,000 Euro for the houses which the local temporary residents simply cannot afford.

Ivetta herself has been here for 17 years and over this period she has moved between five different houses. She currently lives in a spacious two-storey house that is owned by a Greek family. Although she works hard

and holds a leading position, her family still does not have enough money to buy their own house.

We asked about the rest of the Greek families living here and Ivetta explained that the majority of them fare quite well thanks exclusively to cattle farming with many, since the global financial crisis, providing support to relatives who have gone to Greece. It is clear that the remaining families are facing serious questions related to the future. If they have children, their future will depend upon language which means that they either have to master Georgian or emigrate. Fewer and fewer students now enrol in the Russian school.

We tried to understand how the life of a Greek woman in the region differs from that of other women. Apparently, the main difference is the presence of a 'window to Europe'. Effectively, every family has relatives there which gives them pride and the opportunity for exposure to life in Europe.

Another difference is the issue of their own houses, Ivetta does not own her own home. A Greek family owns her house. Otherwise, Greek women keep the same way of life other women do and make their living through hard work. There is not even a single independent businesswoman in Tsalka outside the field of farming.

Greek women tend to remain isolated from women of other ethnicities and are not inclined to cooperate with them this might be due to the perception that migrants have lower levels of culture than them and occasional conflicts related to houses. Ivetta, as a public sector worker sees these problems clearly. The isolation of sections of the population due to ethnicity is one of the main problems. Overcoming this problem requires time and it is necessary to have a dynamic, intelligent and people-friendly programme which reaches remote villagers and that would employ real enthusiasts of whom Ivetta is obviously one.

ნაზი ბოლქვაძე და მისი მეგობრები

გასული საუკუნის 80-იან წლებში აჭარელთა დიდი ჯგუფის გეგმიური ჩასახლება დაიწყო თეთრიწყაროს რაიონში. ეკომიგრაციის რამდენიმე ნაკადი იყო 2003 წლამდე. როგორც სვანეთიდან ასევე აჭარიდან. 90-იანი წლებიდან ევაპოზორივად ხდებოდა აჭარიდან ჩამოსახლება. ახალი ხალხის მოსვლამ თავისი კვალი დააგყო ქვემო ქართლს. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში მრავალი ოჯახი აჭარიდან და სვანეთიდან წალკაში გადმოსახლდა. მათ “ეკომიგრანტებს” უწოდებენ. ნაზი ბოლქვაძე აჭარელია და მისი ოჯახი სოფელ იმერაში, საბერძნეთში ემიგრირებული ბერძენის კუთვნილ სახლში ცხოვრობს. სოფელი წალკიდან რამდენიმე კილომეტრით არის მოშორებული. ნაზის მეუღრო და სუფთა სახლი აქვს. სასკუმრო ოთახში დივანი და სავარძლებია, იაგაკე ხალიჩა აფენია, ფანჯრებს ფარდები ამშვენებს.

სახლში არ არის წყლის სისტემა, საჭმელს კი დი-ასახლისი შეშის ღუმელზე ამზადებს. ჩვენს შეხვედრას შემოუერთდნენ ნაზის მეგობრები: ქსენია ხომრეგანიძე, ფაგი შავაძე, მიმოზა ნაკაიძე, ფიქრია ბოლქვაძე და მზიური ვანაძე. ისინიც აჭარიდან არიან.

როდესაც ქალები აჭარისა და ახლანდელ საცხოვრებელს აღარებენ, ერთხმად ამბობენ, რომ ქვემო ქართლში გაცილებით უკეთესი საცხოვრებელი პირობები აქვთ, რადგან აქ მეწყერი არ ემუქრებათ. ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ისაა, რომ აქ მეგი საძოვარია საქონლისთვის სოფელთან ახლოს და არ

უწევთ გაუთავებელი მოგზაურობა საქონელთან ერთად ბალახის ძებნაში. საქონელს ყოველ დღით მწყემსი მიდენის და საღამოობით უკან ბრუნდებიან. ეს ძალიან მოსახერხებელი პირობაა, ამბობენ ქალები. მათ ისიც უხარიათ, რომ თბილისამდე კარგი გზაა და ნებისმიერ დროს შეუძლიათ გაემგზავრონ დედაქალაქში.

ქალები თავსაფრით არიან, ისინი მუსლიმური სარწმუნოების მიმდევრები არიან. რწმენაზე საუბრისას დაძაბულობა ეგყობათ. ამკარაა, რომ მართლმადიდებელი ქართველებისაგან ხშირად მოუსმენიათ წყრომა.

ნაზი ბოლქვაძე შვილიშვილთან ერთად • Нази Болквадзе с дочерью • Nazi Bolkvadze with her daughter © GP

ყველა სტუმარს ორი შვილი ჰყავს. ბოგიერთი უკვე ბებიაა. რაგომ ორი შვილი, მუსლიმური გრადიცია ხომ მრავალშვილიანობის გრადიციაა? ამ კითხვაზე ქალები მპასუხობენ, რომ აბორტი აჭარულ ოჯახშიც აკრძალულია, მაგრამ რა ვქნათ, ძნელი იქნებოდა ორ შვილზე მეგის გაზრდა. დისკუსიის მონაწილე ექვსი ქალიდან ხუთს ქმარი ჰყავს. ერთი შეხედვით სგაბილური ოჯახებია, ქმრები არ სვამენ და ბევრს შრომობენ. ასეა ნაზისა და ქსენიასათვის, მაგრამ მათ გამომეცყველებას აშკარად ეგყობა, რომ მათ გაცილებით მეტი შრომა უწევთ, ვიდრე მამაკაცებს. ქალები ბევრს შრომობენ, ეს მძიმე შრომაა, მაგრამ ისინი ამას ასე არ აფასებენ – ოპტიმისტურად არიან განწყობილნი და ბევრს ხუმრობენ. ფაგი შავაძე ამ მხრივ გამოიჩინება.

მიმოზა ნაკაიძე 16 წლის გათხოვდა და ორი შვილი ჰყავს. მზიური ვანაძე 38 წლისაა. ის 15 წლის იყო, როდესაც დაქორწინდა. ქორწინებიდან მოკლე ხანში ქმარი სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს, ჩინეთში მსახურობდა, დაბრუნებიდან 7 წელიწადში

გარდაიცვალა. მას შემდეგ მზიური მარტოა. მან ქალიშვილი 13 წლის ასაკში გაათხოვა. კითხვაზე, რაგომ ასე ადრეულ ასაკში, ირონიულად სცემს პასუხს: “ალბათ, მომბეზრდა შვილი!” ამით მიანიშნებს, რომ ეს შეცდომა კი არ არის, არამედ აქაურობისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერება. დღეს მისი ქალიშვილი 19 წლისაა და თავადაც ღედაა უკვე.

რძე ამ ოჯახებისთვის შემოსავლის მთავარი წყაროა. აქვთ კარგოფილი, მაგრამ გაყიდვები იმაზეა დამოკიდებული, რამხელაა მათი მიწები. ყველას არ აქვს დიდი მიწის ნაკვეთი, მაგრამ საქონლის მოვლა და შენახვა ყველას შეუძლია. ნაზისა და მის მეგობრებს თითოეულს 8-10 ძროხა ჰყავს. ყველა ძროხა ახლა არ იწველებს, რადგანაც მაკედ ყოფნის პერიოდი აქვთ. ქალები საშუალოდ 6-8 ძროხას წველიან ღლეში. იმასაც ამბობენ, რომ ეს არაფერია, რადგან 6 ძროხის მოწველას საათნახევარი უნდა მხოლოდ. ძროხებს ორჯერ წველიან – დილით და საღამოს.

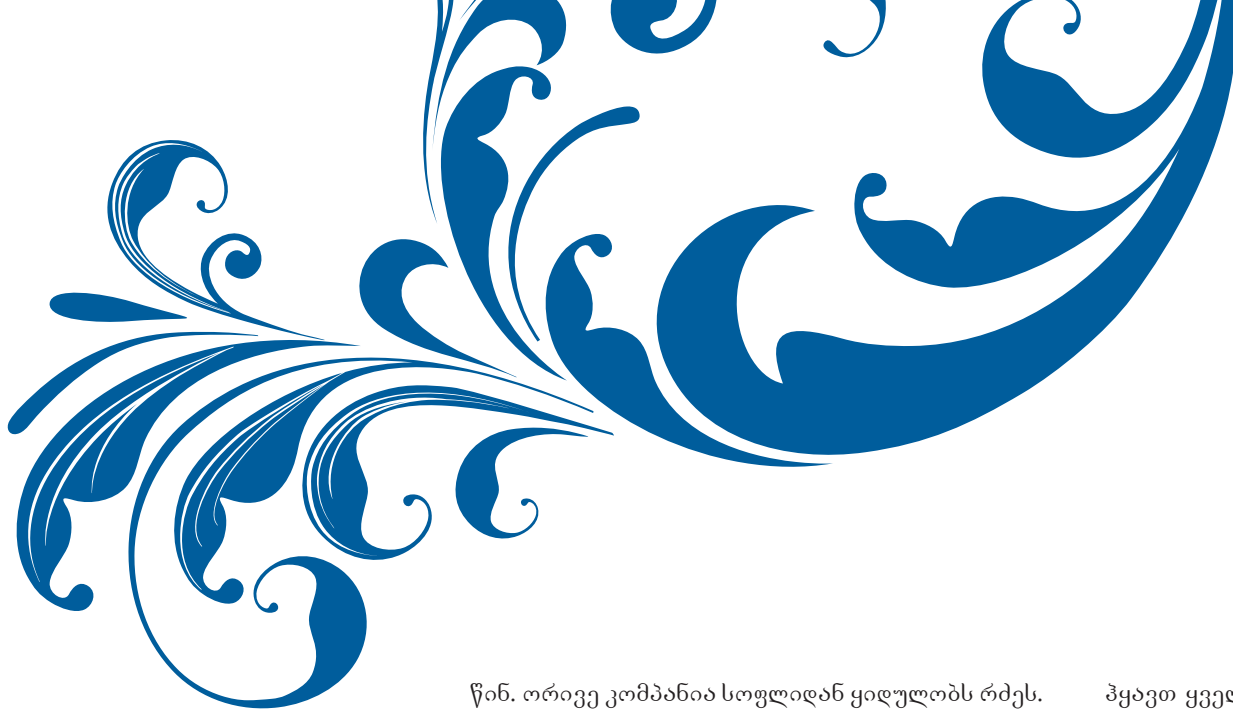
ქალები ძროხის საწველი აპარატის ყიდვას სკეპტიკურად უყურებენ. მთავარი მიზეზი ამ დანადგარის სიძვირება, 1000 ლარამდე ჯდება (700 აშშ დოლარი). ნაზის ქმარი იმასაც ამბობს, რომ აპარატით მოწველა ელექტროენერგიის საჭიროებს და ძვირი ჯდება. ქსენია კი, რომელიც კომუნისგების პერიოდში მწველავად მუშაობდა ფერმაში, მიიჩნევს, რომ აპარატით ძროხის მოწველა არაეფექტური და ხანგრძლივი პროცედურაა და ხელით მოწველა სჯობია. ჩვენი საუბრის დასასრულს ქალები, ეგყობა, მაინც დაინგერესდნენ საწველი აპარატით. მათ მოეწონათ კიდეც ეს შესაძლებლობა, ერთი მხრივ, დაზოგავდნენ დროს და, მეორე მხრივ, შესაძლებელი გახდება საქონლის რაოდენობის გაზრდა.

ქალები არ ჩივიან მძიმე შრომის გამო. ამას როგორც ბუნებრივს და ჩვეულებრივს, ისე უყურებენ. ბევრ მათგანს ჯანმრთელობის პრობლემები აქვს, განსაკუთრებით სახსრების გკივილს უჩივიან. ამბობენ, რომ კარგი იქნებოდა, წალკაში ნორმალური პოლიკლინიკა ყოფილიყო და ყოველ ჯერზე

თბილისში არ უწევდეთ ჩასვლა სამკურნალოდ. ფიქრია ბოლქვაძე ამბობს, რომ მისი რძალი ბავშვს ელოდება და მათ სამშობიაროდ თბილისში მოუწევთ წასვლა, რაც დამატებით ხარჯებთან არის დაკავშირებული.

კითხვაზე, ვინ განკარგავს ფულს ოჯახში. ქალები პასუხობენ, რომ ქალების პრეტოვაგაცია საყოფაცხოვრებო თუ ბავშვებისთვის აუცილებელი ნივთების ხარჯების განსაზღვრა და შეძენა. ისინი ყიდულობენ ავეჯს, მანქანას, ჩასაცმელს, საგლეიგურ ანგენასაც კი, მაგრამ არა ჭიდან წყლის საქაჩ მოგორს ან ძროხის საწველ აპარატს. ქალების საქმიანობა არ იცვლება. ფიქრია ამბობს, რომ დრო უნდა რამის შეცვლას. მაგრამ ზოგჯერ რაღაცეების კეთება საკუთარი ხელით უფრო იოლია, თუნდაც წველა.

ოჯახები ოპტიმისტურად არიან განწყობილნი. “ეკო-ფუდმა” და “სანგემ” სოფელ იმერაში რძის შემკრები ორი ცენტრი გახსნეს რამდენიმე წლის

წინ. ორივე კომპანია სოფლიდან ყიდულობს რძეს. ასე მოგვარდა ამ სოფლის მაცხოვრებლებისთვის რძისა და ყველის რეალიზაციის პრობლემა. თუმცა ლიგრ რძეს მხოლოდ 60-70 თეთრად აბარებენ. მოგვიერ ქარხნები აგვიანებენ ანაზღაურებას, ამის გამო წარმოება მცირდება. როდესაც რძე რჩებათ, რამდენიმე ოჯახი მოგროვებული რძისაგან ამზადებს საკუთარ ყველს. ერთობლივად ეს უფრო ადვილია და ნაკლებ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული. ჩვენი სტუმრობის დღეს ნაზისთან ყველი ამოჰყავდათ დაგროვებული რძისაგან, რომელიც ქარხნისთვის უნდა ჩაებარებინათ, მაგრამ დააგვიანეს და ადგილზე ყველის გასაკეთებლადღა გამოდგა.

როდესაც რძე დიდი რაოდენობით გროვდება, ძნელი დასაბინავებელია. მამაკაცები რძის ბიღონებს მიუჩენენ ადგილს, შეაქვთ სახლში, ღუმელთან. ამ პროცესში ყველა დანარჩენ ეგაბზე ქალია ჩართული. რძეს შესაბამის გემპერაგურაზე ათბობენ. უმაგებენ თურქული წარმოების კვეთს და ამო-

ჰყავთ ყველი. შემდეგ სპეციალურ ჭურჭელში ათავსებენ, რომ დაიწუროს და ბოლოს დაწურულს მარილიან წყალში დებენ.

იმერიდან წამოსულბი გზად ქალების სხვა ჯგუფს შევხვდით, რომლებიც ხათუნა ქამაშიძის კარგოფილის მინდორს ბარავდნენ. ხათუნას სამი მეზობელი ეხმარება. ის 25 წლისაა. სხვა რეგიონში დაიბადა და გაიზარდა, მაღალმთიან ადიგენში. ქვემო ქართლში ოჯახთან ერთად გადმოსახლდა სამუშაოს საძებრად. ის ამბობს, რომ მზადაა დღე და ღამე იმუშაოს, ოღონდ საკუთარ სახლზე ოცნება აიხდინოს. ხათუნას ოჯახი ბერძნების სახლში ცხოვრობს, რომლებიც ამჟამად საბერძნეთში არიან ემიგრირებულნი.

ეს ჩვეულებრივი ამბავია წალკაში. ეთნიკური ბერძნები საბერძნეთში გადადიან საცხოვრებლად, მაგრამ არ სურთ სახლების გაყიდვა წალკაში. იმისათვის, რომ სახლს მოუარონ, მეპაგრონეები სახლებში ეკომიგრანტებს დროებით შესახლების

ქალები კარტოფილის მინდორში • Женщины на картофельном поле • Women working in potato field © GP

ნებას აძლევენ. ბერძნები გასაღებს მეგობლებთან გოვებდნენ. შესახლების შემთხვევაში, ერთგვარი სიგყვიერი შეთანხმება არსებობს, რომ ისინი სახლს მოუვლიან და დაამუშავენ მიწას.

ხათუნას ორი შვილი ჰყავს, 7 და 8 წლის. ხათუნას მეგობარი და მეგობელი მარიც იზიარებს ხათუნას ოცნებას საკუთარი სახლის შესახებ. ახლა მისი ქმარი 20 დღით თურქეთშია წასული სამუშაოდ. იქ ჩაის კრეფაში დღეში 50 ლარს უხდიან. 1000 ლარს აგროვებს და ამით ახერხებენ, ნელ-ნელა შეაგროვონ სახლის შესაძენი თანხა.

სეზონურ სამუშაოზე თურქეთში წასვლა აქ საკმაოდ პოპულარულია. მამაკაცები მიდიან, ქალები ოჯახს პატრონობენ და უმკლავდებიან ყოველდღიურ საქმეებს. სამაგიეროდ, ოჯახს დამატებითი შემოსავალი აქვს. ესმა ირემადის ქმარი ხათუნას ქმართან ერთად არის წასული თურქეთში. ესმა 22 წლისაა. მას ორი შვილი ჰყავს. გოგონები ამბობენ, რომ როდესაც ხათუნას კარგოფილის მინდვრის

ბარვას მორჩებიან, შემდეგ მეორის ბაღში გადაინაცვლებენ და ასე დაეხმარებიან ერთმანეთს. ესმა თავის პაგარა გოგოსთან ერთდ მოვიდა მინდორში. მას მეგობრების უფროსი გოგონები უვლიან. ირმა კაკალაძე 25 წლისაა. ის 16 წლის დაქორწინდა. ახლა ორი შვილი ჰყავს. მაია ანანიძე 33 წლისაა. ის ცოცხათი უფროსია, ვიდრე სხვები. მისი ოჯახი 2004 წელს ჩოხაგაურიდან გადმოსახლდა. როგორც მისი მეგობრები, ისიც ბერძნის სახლში ცხოვრობს. მაიას ქმარი და სამი შვილი ჰყავს. რამდენიმე წლის წინ მისი ქმარი ავარიში მოხვდა, ხელი დაიზიანა და დღეს ინვალიდია. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ოჯახის მთელი გვირგვინი მაიას კისერზეა.

ნათელია, ქალები ერთმანეთის იმედით არიან, აქვთ ენერგია და მომავლის რწმენა. ერთმანეთის დახმარებით საკუთარ თავსაც ეხმარებიან და ხელსაც უმართავენ ერთი მეორეს. ისინი მზად არიან, ყველა შესაძლებლობა გამოიყენონ თავიანთი ოჯახების საკეთილდღეოდ.

Нази Болквадзе и ее друзья

В 80-90х годах прошлого века началось плановое заселение большой группы аджарцев в Тетрицкарыйский район. До 2003 года сюда прибыло несколько потоков эко-мигрантов, как из Сванетии, так и из Аджарии. Появление новых людей оказало значительное влияние на Квемо Картли.

Нази Болквадзе — эко-мигрант из Аджарии. Она из села Имера, которое находится в нескольких километрах от Цалки. У нее чистый и уютный дом — с креслами и диваном, с паласом, покрывающим середину гостиной, и с красивыми занавесками. Судя по обстановке, хозяева любят уют и имеют некоторые средства, чтобы его поддерживать.

Однако речь идет только о внешнем уюте, но не о комфорте. В доме нет водопровода, и хозяйка готовит на дровяной печке.

Ее соседи Ксения Хозреванидзе, Фати Шавадзе, Мимоза Накаидзе, Пикрия Болквадзе и Мзиури Ванадзе и их семьи в разное время переселились из Аджарии.

Сравнивая условия жизни в Аджарии с теперешни-

ми, все женщины единодушны в том, что в Квемо Картли значительно лучше. Главное — нет снежных лавин и оползней, от которых приходилось страдать в горах. Второе важное обстоятельство — пастбища для коров находятся близко от деревни, нет нужды кочевать со скотом в поисках травы. Коровы утром отправляются с пастухом, а вечером возвращаются домой. Все женщины отмечают, что это большое удобство. Им нравится также, что благодаря хорошему шоссе они в любое время могут оказаться в столице.

Сельчане имеют в своих хозяйствах большое количество скота (по 8-10 голов). В это число входят и молодые бычки и тёлочки, а также коровы, которые не доятся, потому что являются стельными. В среднем женщинам приходится доить по 6-8 коров. Они не

ქსენია ხოზრევანიძე • Ksenia Khozrevanidze • GP

видят в этом большого труда — говорят, что выдоить 6 коров можно за полтора часа и делают это дважды в день — утром и вечером.

Женщины не жалуются на трудную работу, воспринимают ее, как что-то естественное. Как неизбежность отмечают и проблемы со здоровьем — например, боли в суставах. Однако критикуют местную власть за то, что в поликлинике в Цалке нет специалистов, приходится ездить в Тбилиси. Пикрия Болквдзе сказала, что ее беременной невестке приходится ездить к врачу в столицу — а это создаёт лишние расходы денег и времени.

Все женщины покрыты платками — они мусульманки. Вопрос веры задевает их за живое. Они как бы ждут укора и заранее дают отпор. Вероятно, им не раз приходилось слышать упреки от православных грузин.

У всех женщин по двое детей, у некоторых есть вну-

ки. Почему так мало? В исламе традиция иметь много детей. Они объясняют: любая религия запрещает аборт, но что же делать? Больше двоих детей нам было бы трудно поднять.

Женщины оптимистичны, жизнерадостны и склонны к шутке. Особенно Фати Шавадзе.

Мимоза Накаидзе — вышла замуж в 16 лет, у нее двое детей.

Мзиури Ванадзе 38 лет. Она вышла замуж в 15, но мало жила со своим мужем. Сразу после женитьбы, еще при Советском Союзе, его забрали в армию, служил в Чите. Через 7 лет после возвращения погиб при случайном стечении обстоятельств. С тех пор Мзиури одна. Она отдала свою дочь замуж в 13 лет. В ответ на ПОЧЕМУ говорит иронически: видно, она мне надоела! — намекая на то, что в этом не было ее вины, так случилось. Сейчас ее дочери 19 лет, и она растит ребенка.

ქსენია და ნაზის ქმარი ამზადებენ რძეს ასადულებლად • Ксения и муж Нази Нутзар готовят молоко к кипячению • Kseni and Nazi's Husband prepare milk for boiling © GP

У пяти из шестерых женщин, которые участвовали в разговоре, есть мужья. Внешне семьи крепкие, мужья трезвые и работающие. Во всяком случае, у Нази и Ксени. Однако даже на внешний взгляд вполне очевидно, что работы у женщин значительно больше, чем у мужчин. При этом она даже самими женщинами не всегда расценивается как реально тяжелый труд.

Ежедневно эти женщины доят от 6 до 10 коров ВРУЧНУЮ. Но ведь можно купить электрический доильный аппарат! Сначала женщины отнеслись к этой идее скептически. Говорят, что он стоит около тысячи лари (700 долларов). Муж Нази посетовал, что аппарат будет тратить электричество. Ксения вспомнила, что она когда-то, еще на старом месте, работала дояркой в колхозе, и аппараты были столь неэффективны, что выдоить корову вручную было быстрее.

Однако, в ходе беседы женщины идею аппарата рас-

сматривали более заинтересованно. Их прельщала возможность сэкономить время и силы, добавить новых коров в стадо.

Кто в семьях распределяет деньги. Выяснилось, что женщины, безусловно, имеют голос в этих вопросах. Однако, как можно было понять из разговора, покупается то, что а) нужно в хозяйстве, б) нужно детям. Покупается мебель, машина, одежда, даже тарелка для приема телепередач — но не насос для колодца или аппарат для доения. То, что делается женщиной, остается рутинным до тех пор, пока женщина не начнет активно настаивать. Но и в этом случае, как сказала Пикрия, надо долго-долго говорить об этом мужу, пока вопрос сдвинется с места. Иногда, действительно, легче «вручную».

Молоко является главной статьей дохода в этих местах. На втором месте — выращивание картофеля на продажу, но это зависит от наличия и размеров поля. Не у всех есть большие участки земли, зато коров

წალკის პეიზაჟი • Пейзаж Цалки • Tsalka landscape © HB

каждый может держать столько, сколько может и хочет.

Семьи оптимистично смотрят в будущее, потому что пару лет назад поблизости построили сразу два молокоперерабатывающих завода — «Экофуд» и «Санте». Это решило проблему сбыта и дало стабильный заработок, хотя приемочные цены не такие уж высокие — 60-70 тетри за литр. Но иногда заводы задерживают расчет. А бывает, что производство приостанавливают по каким-то своим причинам. И тогда жители села делают сыр из скопившегося молока. Нередко они объединяются — две-три семьи — так легче и выгоднее. Так было и в день нашего визита — семьи Нази и Ксени объединили молоко и усилия — и стали готовить сыр.

Большое молоко — это большая тяжесть. Мужчины несут его к плите, которая находится в доме

В него добавляют сыворотку (разновидность пектина, которую производят в Турции) и ждут некоторое время, пока молоко придет в нужное состояние. Когда процесс заканчивается, сыр нужно собрать в сито и выложить для отцеживания. Этим занимается Ксения.

Проследив весь технологический процесс от начала до конца, мы убедились, что мужским вкладом в эту работу было только поднести тяжелую емкость. Все остальное сделала Ксения. Можно не сомневаться, что в конце именно она перемыла многочисленные тазики, сита и баки. А потом приготовила рассол и положила в него сыр — для засолки и хранения.

С другой группой грузинских женщин мы познакомились на картофельном поле — они были заняты посадкой. Участок Хатуны Камашидзе. Ей помогают 3 соседки-подруги.

Картли переехала с семьей в поисках работы. Говорит, что для своей мечты — приобретение собственного дома — готова работать день и ночь. В настоящее время семья Хатуны живет в чужом доме. Он принадлежит семье, которая переселилась в Грецию.

Временное проживание очень популярно в этих местах. Этнические греки мигрируют на историческую родину, но дома продавать не спешат. Чтобы сохранить их, хозяева пускают пожить внутренних трудовых мигрантов. Денег с них не берут — считается достаточным, если те будут возделывать землю и следить за домом. Мигранты получают условия, в которых они могут не только прокормиться, но и что-то заработать впрок. Надо подчеркнуть, что это неформальные договоры, государственные службы не имеют к ним никакого отношения и никак не регулируют процесс. Он идет естественным ходом: домовладельцы, уезжая, оставляют ключи доверенным односельчанам; мигранты, которые уже работают здесь, выписывают родню. Ясно, что эта

практика чревата конфликтами, однако в целом обе стороны находят ее выгодной, и число переселенцев растет.

У Хатуны двое детей, 7 и 8 лет. Мечту о собственном доме разделяет и ее муж. В настоящее время он уехал на заработки в Турцию, на 20 дней. Там сезонная работа — сбор чая, в день за такую работу платят 50 лари. Следовательно, он сможет заработать 1000 лари. То, что останется за вычетом расходов на дорогу и питание, семья отложит на будущий дом. Помимо картофельного поля, у семьи большое животноводство. Основной статьей дохода является не картошка, а молоко.

Сезонная работа в Турции стала довольно популярной. Мужчины уезжают, оставляя жен на хозяйстве. Женщины не возражают, потому что отлучка не длится больше месяца и при этом дает некоторый доход. (Однако удивительно, как легко хозяйства и семьи справляются в отсутствие мужчин! Трудно

представить, что было бы в случае трехнедельной отлучки жены и матери). На заработках и муж Эсмы Иремадзе, он уехал вместе с мужем Хатуны. Эсме 22 года, и у нее двое детей. Она говорит, что когда они покончат с картошкой Хатуны, возьмутся и за ее огород, потом перейдут на участки Майи и Ирмы. Так по очереди переделают всю работу на поле у каждой.

Эсма была на поле с маленькой дочкой. Пока она работала, ребенком занимались дети постарше — дочери других женщин

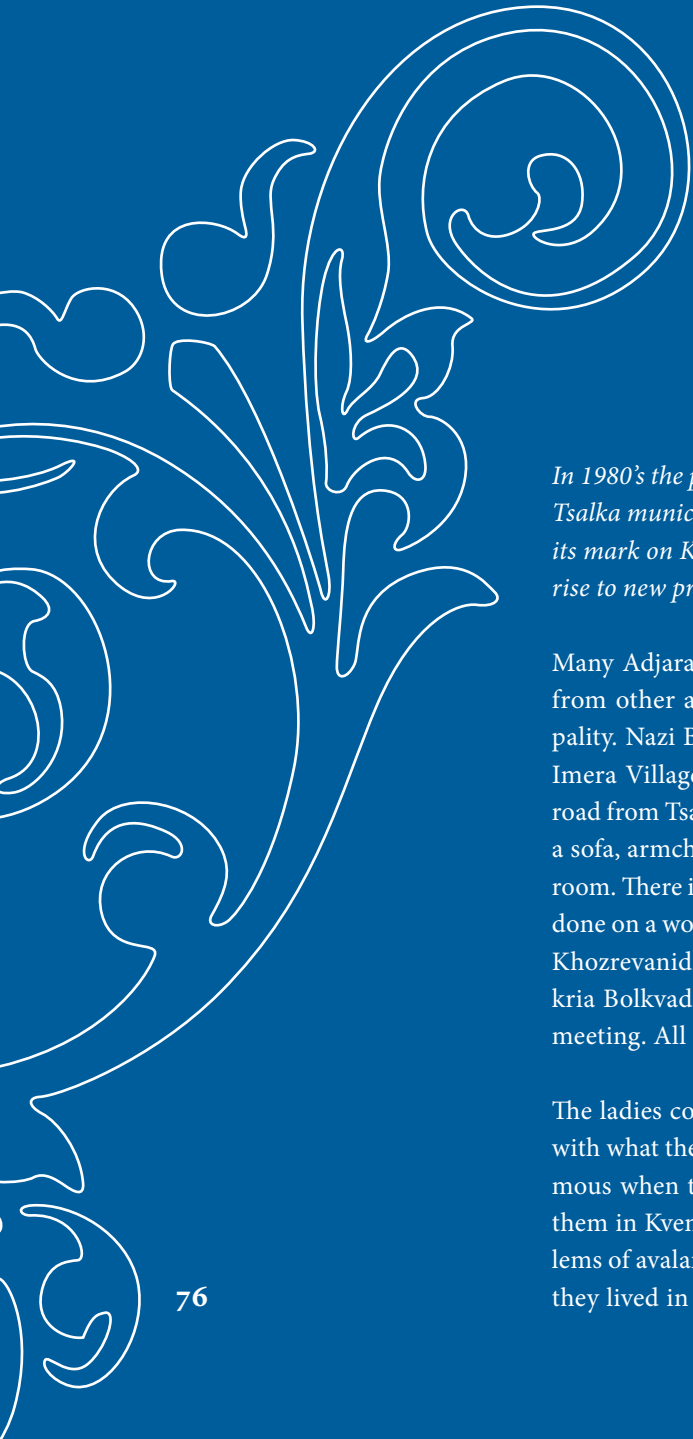
Ирме Какаладзе 25 лет, замужем с 16-ти, двое детей.

Майя Ананидзе чуть постарше, ей 33 года. Ее семья переехала сюда из Чохатаури в 2004 году и так же, как другие подруги, живет в чужом доме. У Майи муж и трое детей. Несколько лет назад случилось несчастье — муж получил производственную травму руки, она стала недееспособной. С тех пор еще больше нагрузки легло на плечи Майи.

Очевидно, что женщины дружат, доверяют и поддерживают друг друга. Они готовы использовать любую возможность в целях улучшения благосостояния семьи.

ფატი შავადზე • Пати Шавадзе • Pati Shavadze © GP

Nazi Bolkvadze and Her Friends

In 1980's the planned settlement of a large groups of eco-migrant Ajarians and Svanetians started in Tetrtskaro and Tsalka municipalities. There were several streams of eco-migration up to 2003. The advent of these incomers has left its mark on Kvemo Kartli. It became richer from an ethnic, religious and language standpoint, however it also gave rise to new problems and challenges for new and old residents alike in seeking to adapt to the new cultural diversity.

Many Adjaran and Svanetian families, eco-migrants from other areas of Georgia live in Tsalka Municipality. Nazi Bolkvadze is Ajarian and her house is in Imera Village located a few kilometers on the main road from Tsalka town. It is neat and comfortable with a sofa, armchairs, a carpet and curtains in the living-room. There is no internal water system and cooking is done on a wood stove. Nazi's five neighbours — Kseni Khozrevanidze, Pati Shavadze, Mimoza Nakaidze, Pikria Bolkvadze and Mziuri Vanadze — came for the meeting. All migrated from Ajara at different times.

The ladies compared their living conditions in Ajara with what they have now, all of the women are unanimous when they say that things are much better for them in Kvemo Kartli. They no longer face the problems of avalanches and landslides that they had when they lived in the mountains. Another important fac-

tor for them is that there is sufficient pasture for cows near the village here and so they do not have to travel far with the cattle in search of grass. In the morning, the cows leave with a cow herd who they pay and then return in the evening. All of the women note that this is very convenient. They also like the fact that there is a nice road from the village and they can travel to Tbilisi any time they wish.

All of the women wore headscarfs. They are Muslim but the topic of faith was not the focus of the meeting. The women have children — two each — and some of them are already grandmothers. They explained that although traditionally women have more children it would be difficult for them to raise more than two due to mainly economic constraints. Five of the six women who took part in the conversation have husbands. The families seem stable with non-drinking and hard-working husbands.

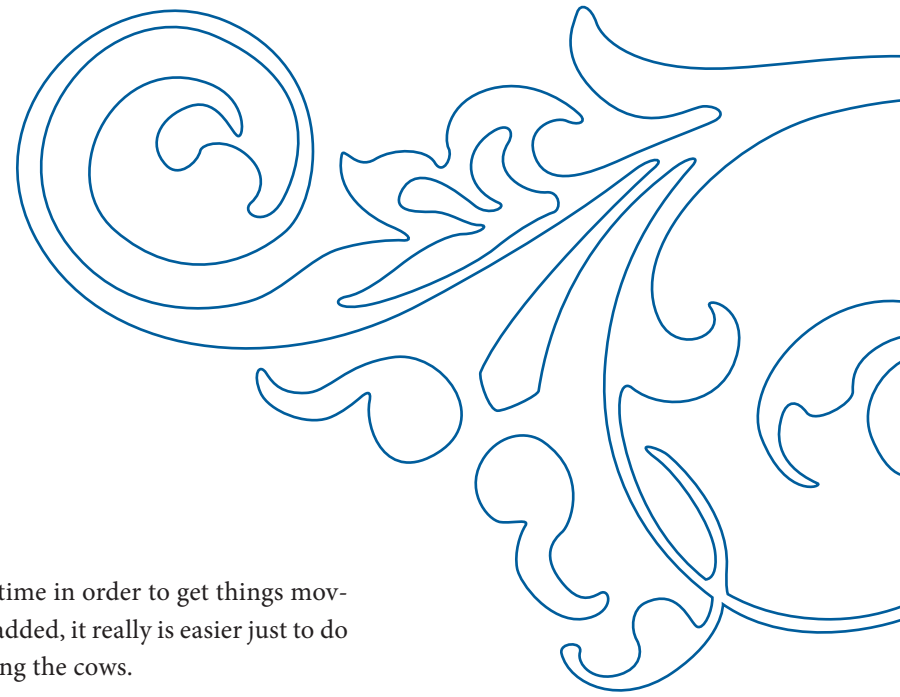

At least, this is how it is for Nazi and Kseni although it was clear from their faces that the women work very hard. Women's work is hard but they do not always see it as such. The women are optimistic, cheerful and inclined towards joking. Mimoza Nakaidze married at the age of 16 and has two children. Mziuri Vanadze is 38 years old. She married at the age of 15 but only spent a brief ??? of time with her husband. Right after their marriage, he was drafted into the military and served in China and then died, accidentally, seven years after returning from service. Mziuri has been alone since then. She married off her daughter at the age of 13, when asked about the reason for her getting married at such a young age, she said that things just happened this way. Her daughter is 19 now and has a child of her own.

Milk provides the main source income for these households. Followed by growing potatoes for sale but this depends upon the presence of a land plot and its size. Not everyone has large tracts of land but everyone is able to keep a good number of cows. Nazi and her friends have eight to ten cows. Not all of them are

milking cows and include bullocks and female calves as well as pregnant heifers. On average, the women milk six to eight cows each ???. They do not consider this a great difficulty and say that six cows can be milked in an hour and a half. The cows are milked twice a day, in the morning and again in the evening.

The women were asked whether they thought an investment in a milking machine would help them. The women said that they were skeptical of buying a milking machine. The main factor for them was its high cost which is around a thousand Lari (700 US dollars). Nazi's husband also said that the device would require extra expenses for electricity and Kseni recalled that back during the times when she used to work as a cow milker at a collective farm, such devices were so inefficient that milking cows by hand took considerably less time and had better results. By the end of our conversation, however, the women seemed to be more interested in the idea of a milking device. They liked the idea of saving time and energy as well as the idea of adding new cows to their herds.

The women do not complain about the heavy work they do but consider it to be as normal. They mention health-related issues such as sore joints as a result of their labour and criticize the local authorities for not having any medical specialists at Tsalka's polyclinic which means that they have to travel to Tbilisi for any treatments they might need. Pikria Bolkvadze said that her daughter-in-law, who is expecting a baby, will have to deliver the child in Tbilisi which implies an extra cost for the family as well as a loss of time.

We asked about who was in charge of allocating the money in their households. It appeared that women clearly have a say in these matters with expenditures typically being household items and things their children need. They buy furniture, a car, clothing — even satellite dishes for receiving TV programmes, for example — but do not seem to invest in items which could make their work easier such as a pump for a well. The work done by women remains the same unless they insist on change. But in this case as well, according to Pikria, one has to be very persistent for a

continued period of time in order to get things moving. Sometimes, she added, it really is easier just to do it by hand, like milking the cows.

Families are optimistic about the future because two milk collection centres belonging to EcoFood and Sante were built nearby a couple of years ago and buy milk from their village. This has resolved the problem of marketing cheese as the women now supply liquid milk and has provided stable income although the prices they pay are not so high, only around 60-70 tetri per litre. However sometimes, the factories delay payment and at other times, collection ceases. During periods when the collection centres do not buy their milk the villagers make their own Sulguni cheese from the accumulated milk of two or three families, to sell to traders who come to the village or they use the cheese in exchange for groceries at the local shop, purchasing machinery services or even buying second hand clothes from a woman who comes to the village specifically for exchanging cheese for clothes. They often work together which makes the process easier and more cost-efficient.

This was the case on the day of our visit with Nazi the families combining their milk and their efforts and making cheese whilst demonstrating the process for us.

The large volumes of milk for making the cheese is very heavy. The men carried the milk container to the stove located inside the house and the women then carried out every other step of the process. The milk is brought to the required temperature. The clotting substance, a variety of pectin produced in Turkey is added next and curds start to form. Then the cheese is gathered up in a sieve and pressed to drain. Then the salt-water brine which is used for storing the cheese is prepared and the cheese placed in it.

We met another group of Adjarian women who were busy sowing potatoes on Khatuna Kamashidze's land. She was being helped by three of her friends who are also her neighbours. Khatuna Kamashidze is 25 years old. She is from Adigeni and moved to Kvemo Kartli with her family in search of work. She says that she is ready to work day and night to fulfill her dream of hav-

ing her own house. Currently, Khatuna's family lives in a house belonging to Greek owners who migrated back to Greece when it acceded to the EU.

This situation is common in the Tsalka region. Ethnic Greeks return to their historical homeland but they do not wish to sell their houses, at least not immediately. In order to maintain their houses, the owners let internal migrants use them. Before leaving, the house owners leave the keys with trusted fellow villagers. The migrants who are already working here typically bring their family members or other relatives to live there, too. The absentee owners do not charge rent but the tenants cultivate the land and look after the house. These are informal agreements between people who have an empty house and people who need a place to live with state agencies not involved in any way. The whole process has worked well. This practice can on occasions lead to conflict however particularly when owners return after a number of years to the properties as has started to happen recently due to the economic crisis in Greece, however, overall, it continues to be advantageous for

both sides and the number of migrants keeps growing.

Khatuna has two children, one aged seven and the other aged eight. Her husband shares her dream of having their own house. At present, he is away on a 20-day job in Turkey. There are seasonal jobs there, picking tea, for which they are paid 50 Lari per day which means that he will be able to earn 1,000 Lari. The balance after paying for travel and meal expenses will be put away for their future house. She is able to save money and believes that she will make her dream of her own house happen.

Seasonal work in Turkey has become quite popular. The men go away, leaving their wives at home to keep things running but the women do not mind and cope well because the men are absent for no longer than a month and this brings some additional income for the family. Esma Iremadze's husband had also left for a short-term job, together with Khatuna's husband. Esma is 22 and she has two children. She says that when they are done with Khatuna's potatoes, they will move to her vegetable plot and then to the plots of Maia and

Irma. So, in succession they will work on all their fields. Esma had come to the field with her younger daughter and while Esma is working, the older children, the daughters of the other women, take care of her. Irma Kakaladze is 25 years old. She has been married since the age of 16 and has two children. Maia Ananidze, at 33, is a little older than the other ladies. Her family migrated from Chokhatauri in 2004 and like her friends; she lives in a house which belongs to Greek owners. Maia has a husband and three children. Several years ago her husband had a work accident, injured his hand and was disabled which meant that Maia carries much of the burden of work in the family.

It is evident that the women are friends and trust each other and that they have energy and hope. Through mutual assistance they benefit themselves and each other and are ready to make the most of any opportunity that comes their way.

აჭარელი ბავშვები სოფელი იმერაღან • Аджарские дети из села Имера • Ajarian children from Imera © GP

ნათელა არღვლიანის ოჯახი

სვანების პირველი ჩასახლება ქვემო ქართლში 1987 წელს მოხდა, როდესაც მეწყერით დაზარალებული ჭუბერიდან სვანები დმანისში, სამთავრობო პროგრამით აშენებულ სახლებში დასახლდნენ. სვანებმა ქვემო ქართლში თავიანთი ცხოვრების წესის დამკვიდრება დაიწყეს.

ნათელა არღვლიანი და მისი ოჯახი ეკომიგრანტები არიან სვანეთიდან. ისინი სოფელ ეწერიდან, მესგიიდან გადმოსახლდნენ წალკაში 2003 წლის სამთავრობო პროგრამის ფარგლებში. ნათელა ქვრივია. ის ოჯახის უხუცესი წევრია. ნათელა ცხოვრობს ვაჟის ოჯახთან ერთად. ნათელას ქალიშვილი დედაქალაქში, თბილისშია გათხოვილი და ხშირად სცუმრობს დედას ოჯახით.

ნათელას რძალი, ნინო კვიციანი წალკაში ცხოვრობს. ნინოსათვის წალკა მეორე ადგილმონაცვლეობაა. მისი მშობლები სვანეთიდან არიან. ოჯახი ომის დაწყებამდე რამდენიმე წლით ადრე გულრიფშში ჩასახლდა. მოგვიანებით გულრიფშის დაგოვება მოუხდათ არა მეწყერის, არამედ ომის გამო.

ნინო ინგლისური ენის მასწავლებელია და კერძო მოსწავლეებიც ჰყავს. 30 წლის იყო, როცა დაქორ-

წინდა. უნივერსიტეტი უკვე დასრულებული ჰქონდა და მუშაობდა დედაქალაქში. ქართულის გარდა, ნინომ იცის რუსული და ინგლისური. ნინოს საკუთარი შეხედულებები აქვს ოჯახზე და ცხოვრებაზე. ის არ არის კმაყოფილი თავისი ცხოვრებით წალკაში. მისი აზრით, ქალაქი ძალიან დანაწევრებულია ეთნიკურად და ერთმანეთს შორის დიდი გაუცხოვებაა. ნინოსთვის წალკა არ არის საუკეთესო საცხოვრებელი. ნინო ერთადერთია ოჯახში, ვინც თავისი პროფესიით მუშაობს და საკუთარი შემოსავალიც აქვს.

ნათესავები ხშირად სცუმრობენ ნათელას ოჯახს. ჩვენი იქ ყოფნის დროს სცუმრად ნათელას ნათესავი, მარგარიტა კორძაია იმყოფებოდა. მარგარიტა დმანისში ცხოვრობს. ის ხშირად სცუმრობს შვილებს წალკაში და ნათელასთან დიდი ხნით რჩება. მარგარიტაც სვანეთიდანაა. ახალგაზრდები და

ნათელა არგვლიანი • Натела Аргвлиани • Natela Argviani © GP

ასაკოვანი ადამიანები ერთხმად ამბობენ, რომ ქვემო ქართლში უფრო ადვილია ცხოვრება. ნათელა და მარგარიტა დიდი ხანია არ ყოფილან სვანეთში; ისინი სიამოვნებით წავიდოდნენ, მაგრამ ოჯახის პრიორიტეტები სხვაა. ნათელა ჩართულია ოჯახის მოვლა-პატრონობაში. მისი პენსიაც მნიშვნელოვანი შენაგანია ოჯახისათვის.

ნინო მუშაობს, ამიგომაც საქონლის მოვლა გაძნელებულია. ოჯახს მხოლოდ ორი ძროხა ჰყავს. რძეს საოჯახო მოხმარებისათვის იყენებენ. ნინოს თქმით, შესაძლებელია მწველავის დაქირავება. ამ მომსახურების საფასურია თვეში ათი ლარი ერთ ძროხაზე, დღეში ორჯერ მოწველით. თვეში 10 ლარი სოფელში კარგი შემოსავალია.

იმდენი რძე გროვდება, გასაყიდი ყველიც არის. ცისფერი პლასტმასის ბიდონი თითქმის ყველა ოჯახის კართან დევს წალკაში. მასში აგროვებენ

ყველს, რომელსაც ბამთარში ყიდიან, როდესაც ფასები გაცილებით მაღალია. ყველი ასევე ბარგერულად იცვლება სხვა პროდუქტებზე. ყველი ერთგვარი ადგილობრივი ვალუტაა.

რძის პროდუქტებთან ერთად კარგოფილი და თივა აქაური ოჯახების მნიშვნელოვანი შემოსავლის წყაროა. კარგოფილისათვის საჭიროა დიდი მიწები, აქაურებს კი მიწები სწორედაც რომ არ აქვთ. რაც შეეხება თივას, მისი მოთიბვა, გაშრობა, მოგროვება და დაბინავება დიდ შრომასთან არის დაკავშირებული. ამიგომაც ქალები, ძირითადად, რძის პროდუქტების დამზადებით არიან დაკავებული და ამით ინახავენ კიდეც ოჯახებს.

მარგარიტა კორძაია • Margarita Kordzaia • Margarita Kordzaia © GP

Семья Нателы Аргвлиани

Первое переселение сванов в КвемоКартли произошло в 1987 г., когда они были переселены из Чубери в Дманиси. Сваны поселились в домах, построенных в рамках правительственной программы и стали возрождать свои древние традиции.

Семья Нателы Аргвлиани переселенцы из села Эцери, Местийского района. Переехали в Цалку в 2003 году, по государственной программе. Она предусматривала определенную сумму на приобретение дома. На нее семья смогла купить двухэтажный — хотя и очень скромный — дом, в котором Натела живет с сыном, невесткой и двумя маленькими внуками-близнецами. Часто приезжают и другие родственники

Дочь Лела замужем за тбилисцем, приезжает с мужем и сыном и подолгу гостит у матери. Так было и на момент нашего знакомства

Невестка Нино Квициани преподает в местной школе английский язык и дает частные уроки. Она вышла замуж, против обыкновения, после 30, имея

высшее образование и работу. Кроме грузинского, Нино хорошо говорит по-русски и по-английски, имеет свои взгляды на жизнь и свои оценки. Она не слишком удовлетворена жизнью в Цалке. По ее мнению, город очень разрознен в этническом смысле — каждая группа живет автономно и мало взаимодействует с другими группами. Можно предположить, что культурные запросы Нино не удовлетворяются, хотя она и не говорит об этом прямо. Косвенно, из беседы можно сделать вывод, что она хотела бы жить в большом городе и тратить больше времени на работу по профессии. Нино — кормилец своей немалой семьи, она пользуется авторитетом и обдумывает хозяйственные стратегии.

Нино рассказала, что для доения коров можно на-

ნათელა არღვლიანი და მისი ოჯახი • Natela Argvliani and her family • Natela Argvliani and her family © GP

нять человека. Рыночная стоимость такой работы потрясла нас. Одна корова в месяц стоит 10 лари. То есть можно нанять человека, который будет доить твою корову каждый день, утром и вечером — и в течение месяца заработает всего-навсего 10 лари. Местным это кажется нормальным — ведь если доильщица будет обслуживать 10 коров, то она заработает 100 лари. За тяжелую ежедневную работу. Это показывает, насколько ценится этот труд. Излишне напоминать, что доят коров в основном женщины.

В семье Нателы гостила ее мамида (тётя) Маргарита Кордзая, которая живет в Дманиси, но часто и по долгу навещает своих детей, которые живут в Цалке. Маргарита также родом из Сванетии.

И молодежь, и пожилые едины во мнении, что в Квемо Картли жить легче. Однако Маргарита и

Натела очень скучают по родным местам. Они не были там уже несколько лет, но не просят, чтобы их отвезли. Из скромности и самопожертвования не озвучивают свои желания, заранее отдавая приоритет детям и, вероятно, смирившись, что, может быть, увидеть Сванетию им больше и не удастся никогда. Хотя Натела, например, активно работает по хозяйству и помогает растить внуков — следовательно, в доходах семьи есть и ее не такая уж малая доля.

Невестка Нателы Нино Квициани рассказала, что для нее это не первое переселение. Ее родители покинули Сванетию незадолго до абхазской войны. 7 лет семья прожила в Гульрипше, пока не пришлось спасаться снова — уже не от лавины, а от войны.

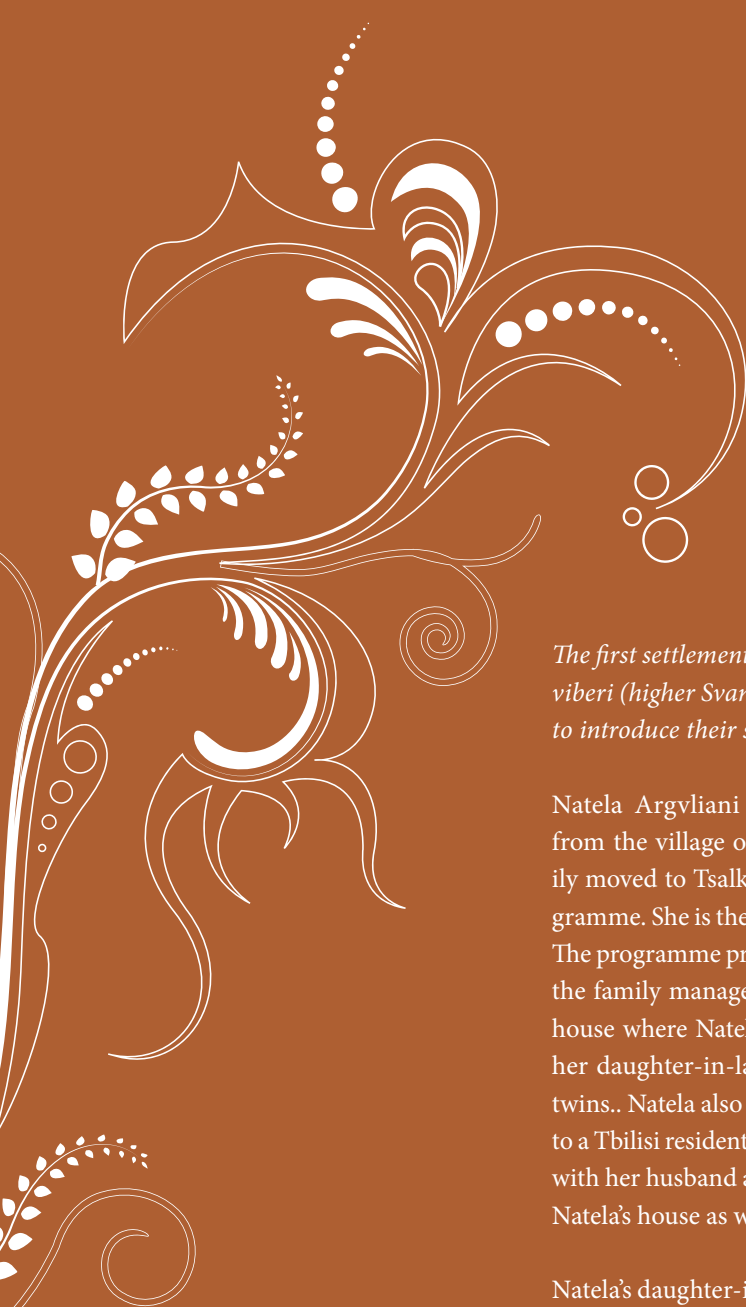
Поскольку Нино много работает как учитель, за коровами ходить некому, потому у семьи их только две,

в основном для собственного пропитания. Но молока все же достаточно и для того, чтобы делать немного сыра на продажу. Синяя бочка — необходимая в хозяйстве вещь, ее можно увидеть в каждом дворе. В них консервируют сыр. Его накапливают с лета, и когда бочка оказывается полной, ее плотно и почти герметично закрывают, чтобы сохранить и продать сыр зимой, когда цены будут максимальными. Заготовка и хранение требуют тщательности и аккуратности. Зато доход как бы помещается в «банк» — проценты с него растут. В определенном смысле сыр можно назвать местной валютой.

Кроме молочных продуктов, местное население может заработать на картошке и сене. Однако картошка требует больших земельных участков, которые есть далеко не у всех; а сено, помимо наличия лугового надела, сопряжено с многими организационными действиями. Скосить, высушить, собрать в стога,

спрессовать, погрузить, отвезти покупателю, продать. Хлопотно, требует сильных мужских рук. Получается, что самое простое и надежное — держать коров сколько можешь. Ими занимаются женщины. Эта ежедневная работа кормит и является основным источником дохода практически в каждой семье.

Natela Argvliani's Family

The first settlement of Svans into Kvemo Kartli took place in 1987. This is when the Svans from landslide-affected Chviberi (higher Svaneti) were resettled in Dmanisi, in the houses built under a government programme. Svans started to introduce their style of life in Kvemo Kartli and establish strong communities in Kvemo Kartli.

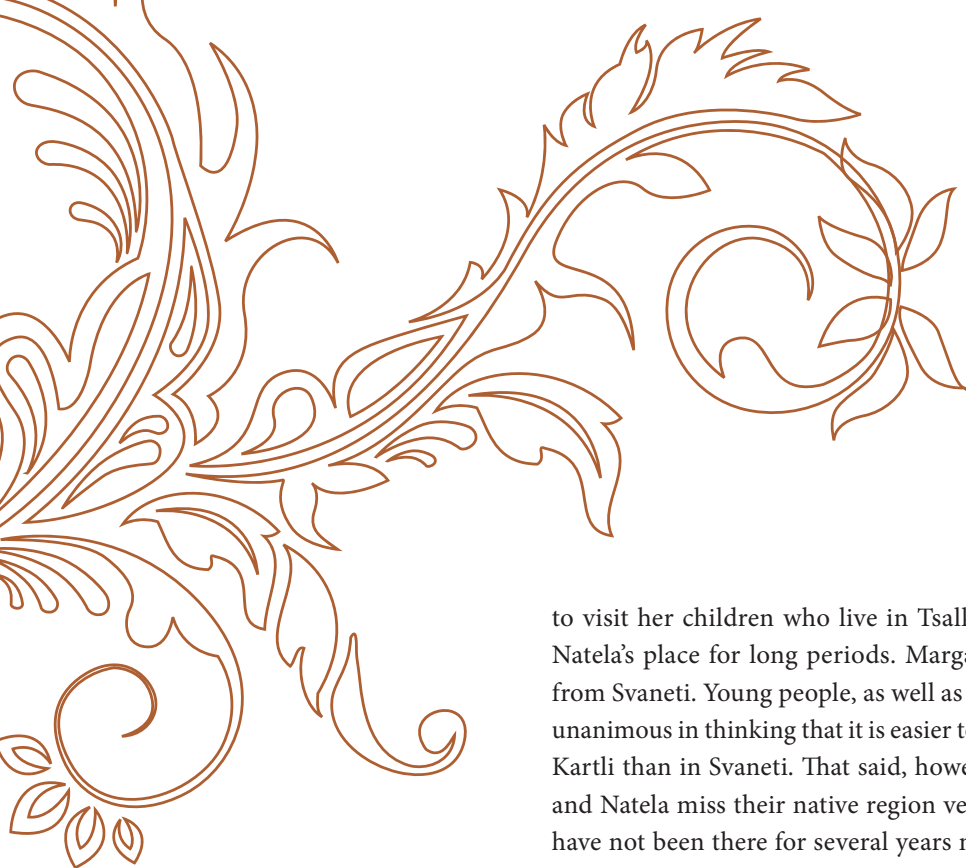
Natela Argvliani and her family are eco-migrants from the village of Etseri in Mestia district; the family moved to Tsalka in 2003 under a government programme. She is the head of the family based on her age. The programme provided some funding for houses and the family managed to purchase a modest two-storey house where Natela lives with her son Nino Kvitsiani her daughter-in-law and her grandchildren who are twins.. Natela also has a daughter, Lela, who is married to a Tbilisi resident and lives there. She visits her mother with her husband and son and stays for long periods at Natela's house as was the case during our visit.

Natela's daughter-in-law, Nino Kvitsiani lives in Tsalka with Natela. This is not the first displacement for her. Her parents left Svaneti not long before the Abkhazia war. For 7 years the family lived in Gulripshi until they had to flee again — not avalanches but war.

Nino teaches English at a local school and also gives private classes. She married when she was over 30, had already graduated university in Tbilisi and had a job. In addition to Georgian, Nino speaks good Russian and English, has her own opinions about life and her own judgment. She is not very satisfied with life in Tsalka. In her opinion, the town is very scattered from an ethnic standpoint with every group living autonomously and having little interaction with the other groups. One can assume that the cultural life of Tsalka is somewhat narrow for Nino but she does not say this explicitly. Nino is the breadwinner of her large family. She has authority and deliberates upon household strategies. Her husband has not worked for a long time.

Other relatives often visit their family. Natela's aunt, Margarita Kordzaia, was visiting the family during our visit. Margarita lives in Dmanisi but often comes

to visit her children who live in Tsalka and stays at Natela's place for long periods. Margarita also hails from Svaneti. Young people, as well as the elderly, are unanimous in thinking that it is easier to live in Kvemo Kartli than in Svaneti. That said, however, Margarita and Natela miss their native region very much. They have not been there for several years now but, out of modesty and self-sacrifice, do not voice their wishes giving priority to the children's opinions and, possibly, accepting the likelihood that they may never be able to see Svaneti again. However, Natela, for example, is intensively involved in household affairs, helps with the raising of her grandchildren and makes, clearly, a not-insubstantial contribution to the household income with her monthly pension.

As Nino works mainly as a teacher, there is no one to take care of the cows and so for this reason, the family has just two with the milk used mainly for their own consumption. Nino told us that they could if they wanted to hire help for milking the cows which is currently handled by Natela, as the work is poorly paid and affordable, paid at ten Lari a month per cow

milked morning and evening. 10 Lari in the village is good money and it's important for them. There is enough milk to make cheese to sell. A blue plastic barrel in which the cheese is stored can be seen outside the house. Cheese is stored in the barrel through the summer and, when the container is full, they close it tight in order to store and sell the cheese in winter when prices are higher. Cheese is also used for barter exchange for other goods and services. Thus, cheese can be referred to as local currency.

In addition to dairy products, potatoes and hay are other sources of income for the family and for people locally. The production of potatoes for other than household consumption, however, requires larger tracts of land and not every resident owns such territory. Producing hay, too, is labour intensive both for home consumption and for sale and requires mowing, drying, gathering and storage or loading for delivering to buyers and selling. So the women look after the cows and make cheese and this daily work feeds the families and is the main source of income for this family and for almost everyone else here.

Those of us, who met you, were invited into your houses, heard your stories and recorded them in pictures and words would like to thank you and hope we have done you justice.

გვინდა განსაკუთრებული მადლიერება გამოვხატოთ იმ ქალების მიმართ, რომლებმაც გვიამბეს და გაგვიზიარეს თავიანთი ცხოვრების ამბავი, რომელთა სურათებიც მოხვდა ამ ალბომის გვერდებზე. იმედი გვაქვს, რომ შევძელით ამ პატარა ისტორიებში მათი ყოფის, რეალობის ობიექტურად ასახვა.

Мы хотели бы выразить особую благодарность женщинам, которые поделились своими историями жизни, образы которых представлены на страницах этого альбома. Мы надеемся, что смогли в этих маленьких историях объективно отразить